

Der Anteil der Landesselbstverwaltung bei der Errichtung des lokalen Eisenbahnnetzes und die entsprechenden Maßnahmen auf Landesebene in Österreich-Schlesien (bis 1918)

Die vorliegende Studie befasst sich mit der Errichtung des lokalen Eisenbahnnetzes im Zeitraum der sog. Eigeninitiativbahnen und der Rolle der Landesselbstverwaltung in diesem Prozess. Seit Ende der 1880er Jahre bis zum Ersten Weltkrieg sind wir in Zisleithanien Zeuge von Bemühungen, die die Landesselbstverwaltungsorgane im Bereich der Errichtung eines Eisenbahnnetzes entfalteten. Die Mehrzahl der Landtage in Zisleithanien erließ eigene Gesetze, mit deren Hilfe sich die Länder in unterschiedlicher Form am Aufbau lokaler Eisenbahnen beteiligten. Diese Phase des Baus lokaler Bahnen zeichnet sich durch mehrere gemeinsame Merkmale aus. Die Impulse zum Bau gingen dabei in erster Linie von lokalen Interessenten (häufig Unternehmern oder Vertretern von Großgütern) sowie örtlichen Selbstverwaltungen (mitunter auch auf Bezirksebene). Die finanzielle Hauptlast schulterten dabei die Landesorgane, die lokalen Interessenten und der Staat und sie errichteten in der Regel wenig leistungsfähige (zum Teil unrentable) Bahnen, an denen die großen Verkehrsgesellschaften wenig Interesse zeigten.

Die Landesverwaltungen wurden unter dem Druck des Staates und der Öffentlichkeit seit den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts auf dem Gebiet des Aufbaus örtlicher Eisenbahnnetze aktiv. Die einzelnen Länder Zisleithaniens gingen die Frage eines lokalen Eisenbahnnetzes jedoch unterschiedlich an. Die schlesischen Landesorgane setzten von Beginn an auf eine möglichst enge Zusammenarbeit mit dem Staat. Dies schuf ein System mit Vor- und Nachteilen. Schlesien musste in den Aufbau keine großen Summen investieren und finanzielle Probleme wie andere Länder lösen, sondern man begnügte sich lange Zeit mit geringen Subventionen. Auf der anderen Seite zog sich jedoch die Errichtung lokaler Linien, an denen Land und örtliche Interessenten Interesse zeigten, unverhältnismäßig in die Länge. Eigene Aktionen zur Errichtung eines Eisenbahnnetzes kamen in Schlesien erst vor dem ersten Weltkrieg in Gang. Dies geschah zu einem Zeitpunkt, als die Nachbarländer ihre schlechten Erfahrungen mit eigenen Maßnahmen zum Bau von Eisenbahnen bilanzierten. Die schlesischen Landesorgane zogen ihre Lehren aus den Fehlern der Nachbarländer und investierten in die zukünftige Infrastruktur im Grenzbereich zwischen Lokalbahn und vorstädtischem Straßenbahnverkehr. Damit verringerten sie die Investitionskosten und sicherten sich eine zahlenmäßig starke Klientel in einem sich stürmisch entwickelnden Industriebereich.

Die Anstrengungen bei der Errichtung eines Eisenbahnnetzes im Zeitraum der sog. Eigeninitiativbahnen werden sehr widersprüchlich bewertet. Auf der einen Seite wurde vor dem Ersten Weltkrieg eines der dichtesten Eisenbahnnetze in Europa errichtet. Auf der anderen Seite wurden seit Beginn des 20. Jahrhunderts mit dem Aufkommen des Autobusverkehrs Lokalbahnen errichtet, die einen wesentlich geringeren Aufwand erforderten. Der Druck der öffentlichen Meinung, der Lobbyismus der Landtags- und Reichstagsabgeordneten sowie die Vision einer Eisenbahn als heilbringendes Mittel für die peripheren Regionen bewirkten, dass zahlreiche Bahnen unter ungünstigen Bedingungen entstanden. Dies hatte deren geringe Konkurrenzfähigkeit sowie die Notwendigkeit einer nachfolgenden finanziellen Unterstützung zur Folge.

Übersetzt von Thomas Krzenek

Jiří Lach

Laichterův projekt *České dějiny* v kontextu české nakladatelské práce*

Jiří Lach: Laichter's Project Czech History (*České dějiny*) in the Context of the Czech Publishing Activity

Laichter's project *Czech History* (*České dějiny*) belongs to the significant attempts on a general interpretation of the nation's past. The idea appeared in the beginning of the 20th century in connection with both the boom of publishing and the progress of the Czech positivist historiography. The article follows the beginning of the project and the political, historical and professional reasons for which it finally remained incomplete. The author further focuses on the role of the key publishers (Jan and František Laichter) and historians, who participated on the synthesis (e.g. Václav Novotný, Kamil Krofta, Rudolf Urbánek and Josef Šusta).

Key words: *České dějiny* (*Czech History*), Laichter's Publishing House, Czech historiography, Jan Laichter, František Laichter, Václav Novotný, Kamil Krofta

Počátky nakladatelství¹

Za vrchol české pozitivistické historiografie jsou zpravidla považovány dvě rozsáhlé syntézy: v obecných dějinách *Dějiny lidstva od pravěku k dnešku* spojené s 30. a počátkem 40. let 20. století,² v případně zevrubného a zároveň kritického zpracování národní minulosti vystupují *České dějiny*, projekt, který lemoval šest dekad 20. věku.³ Při vzniku obou syntéz – stejně jako pro jejich nedovršení – muselo dojít k naplnění několika předpokladů: česká historiografie musela získat odstup od romantického dějepisectví, předně od zakladatelské osobnosti Františka Palackého, aby bylo možno k jeho kanonické práci *Dějiny národu českého v Čechách*

* Tento text vznikl v rámci projektu GAČR 404/06/1151.

¹ Poznámka k prostudovaným pramenům. V této studii čerpám mimo jiné z osobních fondů Jana Laichtera a Františka Laichtera v LA PNP ve Starých Hradech. Jelikož se jedná o dosud neinventarizované fondy, uvádím v odkazech uložení jednotlivých pramenů v úplnosti. Materiály k zde představovanému tématu jsou totiž zejména u pozůstalosti F. Laichtera umístěny v řadě kartónů či složek a zkrácené odkazy by mohly případnému zájemci jejich dohledání značně zkomplikovat.

² L a c h , Jiří: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc 2001.

³ Od prvního impulsu na jaře 1905 do vydání druhého svazku Bartošovy *Husitské revoluce* v roce 1966.

a v Moravě zaujmout kritický postoj neovlivňovaný českým veřejným míněním. Tato podmínka byla zvláště podstatná pro Laichterův nakladatelský počin. Obě uvedené práce vznikly až po mohutném rozvoji české historiografie a několika desetiletích analytické průpravy. Doslova rozmach českého nakladatelského trhu pak reprezentuje poslední podmínku. V případě obou citovaných syntéz vzešel prvotní impuls právě od nakladatelů, nikoliv od historiků samotných.⁴

Prvotní impuls k novému zpracování národních dějin vzešel od Jana Laichtera, který symbolizuje vzestup nakladatelské činnosti v českých zemích před první světovou válkou. Dobrušský rodák od osmnácti let zažíval svá učednická léta u několika knihkupců především ve východních Čechách, aby v roce rozdělení Karlovy univerzity – později jeho nejhojnější autorské základny – přišel do Prahy. Tam J. Laichter sbíral zkušenosti u Jana Ottů,⁵ vůdčí figury české kulturní a vědecké knihy. Jan Laichter během svého života častokrát zdůraznil význam sedmileté zkušenosti u Ottů. Reflexe beánských inspirací nalezneme např. v Laichterově snaze vydávat nejen knihy, ale též vědeckou revue. U vydavatele *Athenea*, proslulé encyklopedie, či *Zlaté Prahy* se Jan Laichter ovšem přiučil ještě jedné věci: jestliže má nakladatelská firma přežít, musí zakladatel včas hledat nástupce. Zánik Ottova podniku jej zcela nepochybně inspiroval ke včasnému zajištění faktického a později i právního kontinua ve své firmě.

Jan Laichter se osamostatnil v polovině 90. let 19. století.⁶ Přestože na éru u Ottů vzpomínal rád a autor doposud jediné obsažnější práce o Ottovi uvádí, že se vztah obou mužů nezměnil,⁷ neodcházel J. Laichter idylicky. Ještě jako Ottův zaměstnanec začal v roce 1893 vydávat revue, kterou inspirovali František Drtina a T. G. Masaryk.⁸ Laichterova *Naše doba* – de facto odezva na nemožnost odstranit některé nedostatky kdysi slavného *Athenea* – po roce existence Jana Ottu přiměla, aby dal Janu Laichterovi

4 V případě *Českých dějin* kontaktoval následného prvního redaktora Václava Novotného J. Laichter. Srov. A AVČR, fond V. Novotný, kart. 19, inv. č. 1126, J. Laichter V. Novotnému 8. března 1905, koncept listu viz LA PNP, fond Jan Laichter, složka Václav Novotný. Hlavního redaktora *Dějin lidstva* Josefa Šustu dokonce původně oslovily dva nakladatelské domy, Orbis a Melantrich. Srov. A AVČR, fond V. Chaloupecký, složka M. Weingart, dopis z 10. února 1934. Opis tohoto listu se nachází v LA PNP, fond Melantrich, složka V. Chaloupecký. Nabídka Orbisu je zřejmá z NA Praha, fond Josef Šusta, kart. 19, inv. č. 17, dopis Orbisu J. Šustovi z 15. března 1934.

5 LA PNP, fond F. Laichter, kart. T – Seznamy knih Laichtera nakl. Naše doba. Křesťanská revue; R – Laichter J. + Frant.; Rádl, Em. Rukou J. Laichtera sepsaný přehled o „štacích“. Působil mimo jiné v Rychnově n. K. a v Jičíně.

6 Tamtéž. *Vysvědčení k schválení Dra Františka Laichtera náměstkem nakladatelské koncese*. Oprávnění vést nakladatelskou živnost získal J. Laichter 16. ledna 1896.

7 Š v e h l a, Jaroslav: *Jan Otto*. Kus historie české knihy. Ed. Robert Sak. Jinočany 2002, s. 67.

8 Promotorská řeč Alberta Pražáka při udělování čestného doktorátu J. Laichterovi. In: *Universita Karlova českému nakladateli Janu Laichterovi*. Projevy a přednášky. Praha 1946, s. 13.

na vybranou: „...nebude asi možno, abyste zůstal v mém závodě a zároveň se staral o podnik svůj.“⁹

J. Laichter nechtěl na Královských Vinohradech sídlící firmu budovat jako olbřímí koncern¹⁰ a prokázal též menší ediční rozevlátost než Otto.¹¹ Rodinný podnik se dostal v průběhu své půlstoleté existence několikrát do finančních potíží, ale ty šly na vrub dobových makroekonomických jevů. Fundátor firmy se staral o to, aby na knižním trhu příliš neriskoval a vytvářel rezervy pro léta chudá. Sám přitom později poukázal na příklad Otakara Štorcha-Mariena, kterého rychlý úspěch přivedl k hazardnímu podnikání a nakonec vedl ke krachu jeho Aventina.¹² Bezprostředně po osamocení došlo k založení patrně nejslavnější řady, tedy *Laichterova výborů nejlepších spisů poučných*. I koncepce této edice vylučovala, aby se nakladatelství rozvinulo v koncern typu Melantricha 30. let 20. století, neboť majitel se snažil číst všechny práce určené k překladu pro tuto řadu a popřípadě rukopisy českých autorů, pokud byly již napsány. Laichterův cit pro literaturu osvědčují též jeho samotné básnické náběhy, jež zčásti otiskl v tehdy proslulých Čechových *Květech*.¹³

České dějiny – čtvrtstoletí s Václavem Novotným

Projekt se zrodil mezi lety 1903 a 1905. První letopočet vyznačuje reakci Václava Novotného na úvodní svazek Bachmannova vypsání historie českého území, v němž se německý dějepisec rodem z Chebu dostal k roku 1400.¹⁴ V. Novotný v téměř stostránkovém posudku analyzuje Bachmannovu práci v koncepčním ohledu a v chronologickém řádu sleduje přehmaty díla, které aspirovalo na překonání Palackého vyličení. Ivančický rodák je ve svém soudu sice mírnější než o sedm desetiletí později František Kutnar,¹⁵ který v práci našel osten silného německého nacionalismu, ale zjevně ukazuje, že A. Bachmann nenaplnil svůj cíl – podat zdárnou revizi Palackého. V. Novotný sleduje Bachmannovy interpretace a hledá omyly v detailech. Upozorňuje i na kritiku Bachmannovy práce z pera německých badatelů,

9 LA PNP, fond, J. Laichter, korespondence. J. Otto J. Laichterovi 1. prosince 1894.

10 „Nikdy si neudělej z nakladatelství fabriku“, vzpomínal na otcova slova syn. LA PNP, fond F. Laichter, kart. Výplatní listiny členů rodiny. F. Laichter, *Vzpomínka*. Nedatovaný strojopis.

11 Promotorská řeč Alberta Pražáka, s. 12.

12 LA PNP, fond F. Laichter, kart. Výplatní listiny členů rodiny. Strojopis interview do Listů pro umění a kritiku z března 1934, s. 6.

13 L a i c h t e r, Jan: *Vyhnaní na pomezí*. Květy 6, 1884, říjen, s. 492–496. Že se jednalo o publikaci ve společnosti tehdy nejvýznamnějších českých literátů svědčí i to, že zde budoucí vydavatel *Českých dějin* publikoval svou báseň vedle pokračování Jirákových *Psohlavců*.

14 N o v o t n ý, Václav: *Prof. Bachmann a české dějiny*. Zvláštní otisk z Čes. čas. hist. ročník IX. Praha, b. d.

15 K u t n a r, František – M a r e k, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscectví*. Praha 1997², s. 450–452.

čímž posiluje své pozice. Kniha německého dějepisce a její kritika z pera V. Novotného jsou pro budoucí syntézu české minulosti podstatné v několika ohledech. Přes své rezervy Bachmannovy *Geschichte Böhmens* důsledně připomněly, že čeští historici do počátku 20. století nebyli s to vytvořit dílo dosahující hodnoty Palackého dějin. Za druhé, kritika Bachmanna působila jako impuls na Jana Laichtera, aby do nakladatelského plánu zařadil syntézu českých dějin. A konečně Novotného rozbor předznamenal styl všech čtyř svazků prvního dílu, tedy rozsáhlé rozborů pramenů a literatury. Rys neoddelitelný od útvaru recenze, ale velmi sporný v případě syntézy.

V březnu 1905 psal Jan Laichter Václavu Novotnému: „...potřeboval bych pro Výbor nejł. spisů poučných Dějiny Čech, které by zabraly nejvýše tři svazky po 50 arších, dohromady tedy asi 150 archů. Kritikou Bachmana [sic!] vykonal jste již kus práce a kdybyste se chtěl o něco podělití na př. s p. prof. Pekařem a ještě s někým jiným spolehlivým, potom byl by podnik tím spíše usnadněn. Času je dost, dvě tři léta k vydání prvního svazku.“¹⁶ V. Novotný nabídku přijal, zmínil i potenciální spolupracovníky a nevyloučil ani součinnost s Josefem Pekařem, byť tehdy již jejich vztahy měly mnohou trhlinu. Hned na sklonku dubna 1905 někdejší Tomkův asistent zmínil první spoluautory: Bohumila Navrátila z brněnského Moravského zemského archivu a Julia Glücklicha, tehdy středoškolského učitele. První měl provést čtenáře relativně krátkým, leč komplikovaným stoletím od roku 1526 do Bílé Hory a Navrátilův pozdější kolega z Masarykovy univerzity se hodlal věnovat epoše následující.¹⁷ Tím však komunikace mezi dějepiscem a nakladatelem nadlouho ustala. Po roce čekání se Jan Laichter tázal V. Novotného na pokrok díla,¹⁸ ale ten prozatím sdělil jen málo. „... Pomýšlel jsem – a pomýšlím dosud vypracovati určitý plán celého díla...“ a k tomu slíbil dodat závazný seznam spolupracovníků, z nichž uvedl prozatím jen mladého Kamila Kroftu.¹⁹ To vše do konce roku 1906.²⁰ Jan Laichter strávil léto v Dobrušce a trpělivě čekal na zprávy od redaktora díla. V počátcích celé práce vstupuje do života V. Novotného tragická rodinná událost. Na sklonku roku 1907 mu zemřel syn Václav v necelém roku věku.²¹ Dnes již patrně nelze zrekonstruovat dopad ztráty syna na historikovu práci, lze však soudit, že k celkové intelektuální kondici redaktora Českých dějin záležitost nepřispěla.

Až do konce roku 1910 se vydávání práce nerozběhlo. Pro firmu měla situace postupně nejen neblahý hospodářský dopad, šlo též o samotnou prestiž. Jen nedlouho po prvních ujednáních totiž projekt vešel ve známost

v intelektuálních kruzích. Nakladatel doufal, že první sešity Českých dějin obdrží abonenti již v roce 1908, v době završení dvou jiných objemnějších edic – České politiky a Literatury XIX. století.²² Nedlouho nato vinohradský nakladatel ohlásil brzké uvedení nové syntézy národních dějin čtenářské obci. Až tragicky se mýlil v posledním odstavci třístránkového reklamního letáku, když deklaroval: „Po dlouhých svědomitých přípravách dospělo se konečně tak daleko, že díl I. (od počátku do r. 1346), napsaný V. Novotným začne vycházeti ještě během r. 1909, přípravy ke svazkům dalším pokročily tou měrou, že jejich vydání nevyžádá si většího prodlení.“²³ První svazek spatřil v celistvosti světlo světa až v roce 1912 a jeho autor – právě v tomto období povýšivší do ranku řádného profesora – pokročil sotva do 11. století.²⁴ Žádné z očekávání vkládaných do nového vyprávění české minulosti nedošlo plného naplnění. V. Novotný využil osm set stran svazku k minucióznímu rozkladu pramenů a známé literatury, ale v knize triumfující pozitivistická kritika nemohla uchvátit vzdělaného, leč obecného čtenáře, jenž stál v Laichterově nakladatelské koncepci na místě z nejvýznačnějších. Autor rovněž zaostal za programem, dle něhož se měly České dějiny v první svazku propracovat až k vyličení smrti Jana Lucemburského u Kresčaku.

Snad ještě závažnější byla percepce obsáhlého úvodního svazku v historické obci. Především tandem Josef Pekař a Josef Šusta zareagoval zvláště kriticky. Na vrcholu sil stojící úspěšný autor *Knihy o Kosti* stručně ale kriticky zhodnotil Novotného práci již v jejím časném stádiu v ČČH.²⁵ Josef Šusta v duchu svého rozvážného naturelu vyčkal pokračování²⁶ a vystavil oba svazky o pět let staršího kolegy zásadní kritice na stránkách právě založené *Vědy české*.²⁷ Tehdy již profesor všeobecných dějin na Karlově univerzitě nekritizoval pouze jeden aspekt z dvou tisíc stran, které jeho kolega do roku 1913 otiskl: faktografickou správnost jeho dílčích analýz. Avšak přemíru detailů vykreslil zároveň jako jeden z nejzávažnějších problémů Novotného syntézy: „*Podrobné popisování událostí válečných, dynastických a jiných episod osobního rázu zaplavuje nespoutaně knihu. Jako zrnka v růženci jde miniatura za miniaturou a skoro nikde není odstupů od*

16 A AVČR, fond V. Novotný, kart. 19, inv. č. 1126, J. Laichter V. Novotnému 8. března 1905.

17 LA PNP, fond J. Laichter, V. Novotný J. Laichterovi 28. dubna 1905.

18 A AVČR, fond V. Novotný, kart. 19, inv. č. 1126, J. Laichter V. Novotnému 6. června 1906.

19 Níže ukáží, že V. Novotný v případě K. Kroftu jednal poněkud nešťastně.

20 LA PNP, fond J. Laichter, V. Novotný J. Laichterovi 17. června 1906.

21 A AVČR, fond V. Novotný, kart. 2, inv. č. 50, kapesní kalendář na rok 1907.

22 A AVČR, fond V. Novotný, kart. 19, inv. č. 1126, J. Laichter V. Novotnému 15. října 1906.

23 LA PNP, fond F. Laichter, kart. T – Seznamy knih Laichterova nakl. Naše doba. Křesťanská revue; R – Laichter J. + Frant.; R á d l, Em.: *Literární oznámení*.

24 N o v o t n ý, V.: *České dějiny. I. 1.* Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912, 783 s.

25 ČČH 17, 1911, s. 125.

26 N o v o t n ý, V.: *České dějiny. I. 2.* Od Břetislava I. do Přemysla I. Praha 1913, 1216 s.

27 Š u s t a, J.: *Václav Novotný. České dějiny.* Věda česká 1, 1914, s. 13–21. J. Šusta sice ubezpečuje, že mu nejde o kritiku za každou cenu (srov. s. 20), ale přesto Novotného dílo vychází z posudku velmi negativně.

jednotlivých událostí, jakého žádá obraz velkých rozměrů.²⁸ Takto pojaté líčení nemohlo dle J. Šusty zaujmout širší čtenářskou obec, byť na to V. Novotný pomýšlel.²⁹ Podle něj se V. Novotný vyhnul tomu nejdůležitějšímu: vykreslení a zejména interpretaci epoch namísto únavných osobních historií, které oběma knihám dominují.³⁰ Absentuje rovněž velkorysejší pokus o novou periodizaci českých dějin.³¹ Novotného starší české dějiny jsou v Šustově chápání kronikou událostí a výčtem bádání, v nichž výrazně absentuje samostatné hodnotící hledisko. Jako historik všeobecných dějin referent kritizuje i odtažitost výkladu o českém prostoru od širšího evropského kontextu.³² Právě tyto devízy se bude J. Šusta jako pozdější spoluautor snažit do Laichterova projektu zanést od poloviny 30. let. V případě všech Novotného svazků tak proti sobě stojí dva principy: úctyhodný sběr informací a přehled dostupného bádání a proti tomu roztržitý obraz českých dějin bez pevnější celistvosti. Neviděli to jen Novotného hlavní kritikové, kolegové z Karlova učení J. Šusta a J. Pekař,³³ ale též zahraniční badatelé upozorňovali na tento rozpor.³⁴

V roce Husova výročí vyšel první svazek vyprávějící o 15. století. Došlo tak k vynechání druhého dílu, ve kterém měly Dějiny vyličit vzestup českých zemí v lucemburské éře a následně pohnuté děje husitské. Uvedené partie si pro sebe vytknul Václav Novotný, který se však na patnáct let odmlčel.³⁵ Ke slovu přišel Rudolf Urbánek. Během tří let předložil dva rozměrné svazky o Věku Poděbradském.³⁶ Přestože R. Urbánek nerezignoval na detailní průzkum epochy, sepjal fakta v o něco kompaktnější celek, než V. Novotný. Věk Poděbradský dodnes bezesporu zůstává nezbytným fundamentem pro studium politických a zvláště církevních poměrů té doby. Z pohledu čtenáře došlo ovšem jen k malému pokroku v záběru, neboť autor vypsál

28 Š u s t a , J.: *Václav Novotný. České dějiny*, s. 14.

29 N o v o t n ý , V.: *České dějiny*, I. 2., s. VI.

30 Š u s t a , J.: *Václav Novotný. České dějiny*, s. 15.

31 Tamtéž.

32 Tamtéž, s. 19–20.

33 J. Pekař krátce referoval také o posledním 3. svazku, vydaném za Novotného života. Jedná se o gentlemanskou kritiku. V. Novotný není šmahem odmítán a J. Pekař je s to nalézt též přivětlivé slovo pro text svého kolegy: „*Celek představuje výkon úctyhodné píle a práce sběratelské i kritické, jenž dalšímu studiu bude vítanou oporou i tam, kde narazí na nesouhlas...*“ ČČH, 34, 1928, s. 438.

34 Polský medievista Bronisław Włodarski Novotného přístup popsal v recenzi Šustova *Soumraku Přemyslovců*: „...*Miałą ona [Novotného metoda, pozn. J. L.] swoją dobrą stronę w tem, że dawano szcegółowy przegład dotychczasowego stanu badań nad historją Czech, lecz z drugiej strony, uskutekc zbytnie szcegółowy zaciemnal się neraz obraz całości.*“ W ł o d a r s k i , B.: *Šusta Józef: České dějiny, Dílu III část 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví. Praga 1935, str. 808.* Kwartalnik Historyczny, 50, 1936, s. 291.

35 Je zajímavé, že B. Włodarski vysvětloval dlouhou césuru vypuknutím první světové války a jejími důsledky. Włodarski, B.: *Šusta*, s. 291.

36 *České dějiny, Dílu III část 1. Věk Poděbradský I.* Praha 1915, 976 s. (pokrývající léta 1438–1444); *České dějiny, Dílu III část 2. Věk Poděbradský II.* Praha 1918, 1047 s. (pokrývající léta 1444–1457).

pouze několik let pohusitského vývoje. Proto i Urbánek sklídl od povolání referenta a budoucího redaktora práce Kamila Krofty významný díl kritiky v tomto ohledu.³⁷ První čtyři korpusy vzešlé z pracovních stolů V. Novotného a R. Urbánka navíc komplikovaly pokračování díla. V. Novotný rozhodně nepřestal uvažovat o samostatném dovršení díla až k době Husově. Časový plán ovšem neznal nikdo. První dva Urbánkovy svazky situaci neulečovaly a tak proponování původní pokračovatelé pro etapu raného novověku postrádali výchozí bod, od něhož by se mohli odrazit. Z nakladatelského pohledu se dílo rovněž měnilo v nevídaný problém. Jan Laichter čelil oprávněným výtkám čtenářstva a nemalým finančním ztrátám: „*Vážený pane profesore, přikládám z mnoha dotazů dva písemné, kdy dojde na pokračování Dějin, čtenáři a odběratelé už je netrpělivě očekávají, tudíž je nutno veřejnosti něco určitého říci a já rovněž bych rád věděl, kdy se mám uchystat na další vydávání...*“³⁸

Jasnější informace nezískali vydavatelé ani od R. Urbánka a v mezičase se dramaticky proměnila situace v celé společnosti. Nabytá samostatnost přinesla pro všechny významné české historiky nové možnosti a úkoly. Hektičnost doby je srovnatelná snad pouze s návalem práce po roce 1945. Na Karlově univerzitě rychle přibývalo studentů a Václav Novotný prodělal svůj děkanský rok.³⁹ Stál též u dalších počínů, jako byla Archivní škola a její časopis. Ještě daleko před branami lét Jiřkových stojí R. Urbánek přichází na Masarykovo brněnské učení, kde je mu kolegou proponovaný pokračovatel Dějin Bohumil Navrátil, stojící zároveň stále jednou nohou v Moravském zemském archivu. Podobně je na tom Vlastimil Kybal, který však profesuru v Praze kombinuje s počínající diplomatickou kariérou. V každém případě se od roku 1918 Laichterovy České dějiny na dlouhých deset let odmlčí. Snad proto, aby zastínil dlouhé intermezzo, oslovil Václav Novotný již šedesátiletého nakladatele, aby vydal spis o Janu Husovi, jeho dalším životním tématu, kterému první světová válka příliš nepřála.⁴⁰ Ani vzájemná korespondence nakladatele a dějepisce, ani samotná práce o kostnickém martyrovi neumožňuje kategorické stanovisko, zda s Vlastimilem Kybalem sepsané pětisvazkové dílo mělo dočasně nahradit stagující syntézu národní minulosti⁴¹ či bylo omluvou nakladateli za trvalé

37 K r o f t a , Kamil: *Václav Novotný. České dějiny. Dílu III. část 1. a 2. Věk Poděbradský I. a II. Napsal Rudolf Urbánek.* ČČH, 25, 1919, s. 302–303.

38 A VČR, fond V. Novotný, kart. 19, inv. č. 1126, J. Laichter V. Novotnému 4. května 1925.

39 *Dějiny Univerzity Karlovy IV. 1918–1990.* Praha 1998, s. 553. V. Novotný zastával děkanský post v akademickém roce 1918–1919. Na FF UK tehdy studovalo 1526 studentů. Srov. tamtéž, s. 597.

40 Působila cenzura úřadů i autocenzura badatelů. Husovské téma bylo politikum. Srov. *Psychologický experiment Bedřicha Mendla.* Neznámá anketa k 500. výročí upálení M. Jana Husa. Dějiny a současnost, 15, 1993, č. 1, s. 44–48.

41 N o v o t n ý , V. – K y b a l , V.: *Hus. Život a učení. I. 1–2 a II. 1–3.* Praha 1919–1931.

neplnění podmínek Českých dějin. Přes záslužnost tohoto podniku, který získal ocenění České akademie věd a umění, a význam, jež zaujímá v díle obou dějepisců, se zdá, že spíše dále zpomalilo práci, kterou měli oba věnovat dřívějšímu zadání a navíc pasivní bilance z prodeje titulu donutila nakladatelství Jana Laichtera k půjčce.⁴² Novotného tempo zpomalovala ještě jedna záležitost. Jako kdysi Palacký, snažil se i on syntetické vylíčení ukotvit v pramenných edicích. A tak ještě v čase ubývajících sil vydal již dříve připravený osmý svazek *Fontes Rerum Bohemicarum*. Edice pro dobu husitskou jistě užitečná, ale dále rozptylující autorovu koncentraci.⁴³ Za svého života Václav Novotný dokončil ještě jeden svazek – pro něhož nakladatel i autor dokonce hledali pozitivního referenta.⁴⁴ Opět na tisíci stranách provedl čtenáře šestapadesátiletou vládou Přemysla Otakara I. a jeho syna Václava I.⁴⁵ Pokročil k rozpracování panování krále železného a zlatého, ale v sešitové podobě se před smrtí dočkal jen malé části. Podle Josefa Vítězslava Šimáka kolegu brzdila též myšlenka fundamentální revize prvního svazku Českých dějin.⁴⁶ Novotného rukopisná pozůstalost nicméně neumožňuje zmapovat dalekosáhlost či realizaci tohoto plánu.

Hledání nového redaktora a nové dynamiky

V červenci 1932 zemřel v necelých 64 letech Václav Novotný. Život si nepochybně ukrátil též nekonečnou prací nad *Českými dějinami*, které přes jejich torzovitost považovali mnozí za nejvýznamnější Novotného práci.⁴⁷ Fyzické vypětí doplňoval trvalý stres nad neúnosně pomalým nárůstem vlastních partií, které výmluvně dokládá vzájemná korespondence historika a jeho nakladatele,⁴⁸ stejně jako pohled na práci kolegy

Urbánka, jenž až v roce 1930 představil v celistvosti další svazek rozsáhlé poděbradské fresky, aby však opět detailně prozkoumal jen několik málo let a postupoval v intencích všech předchozích partů *Dějin*.⁴⁹ I Urbánkovu knihu proplétá rozsáhlé množství exkurzů, které místo uvedení hlavních os vývoje přináší každý v pramenech naležitelný detail.⁵⁰ Autor do textu navíc vkládá celé životopisy hlavních postav, včetně obsáhlého biogramu Petra Chelčického.⁵¹ Pozoruhodné přitom je, že v akademii věd vydaném nekrologu V. Novotného R. Urbánek hovoří o tom, že nezdár byl již zakódován v samotné koncepci díla a souhlasně resumuje Novotného pozdní myšlenky: „... ‚České dějiny‘ zůstaly torsem, byť i mohutným, jež z znamením jedné z největších tragédií našeho nového života vědeckého.“⁵² Sám přitom nepostupoval o mnoho odlišně a nejen díky neblahým politickým podmínkám odděluje předposlední a poslední svazek *Věku Poděbradského* dlouhých dvaatřicet let.

Nástup Kamila Krofity do redaktorské židle je všeobecně znám, ale okolnosti nikoliv. Politicky nejexponovanější historik z Gollovy líhně se k Novotného syntéze přiblížil mnohem dříve než po jeho skonu a nejednalo se o kontakt harmonický. Ve svých třiatřiceti letech K. Krofta odmítnul nabídku V. Novotného, aby přistoupil do autorského kolektivu. Zmínil tradiční zaneprázdněnost archiváře-úředníka,⁵³ ale uvedl přesně též osobní a badatelské pohnutky. Kroftovi nekonvenoval způsob Novotného oslovení, dějinná etapa, již měl podle hlavního redaktora zpracovat⁵⁴ a v neposlední řadě fakt, že Václav Novotný neoslovil některé dějepisce, „kteří byli by takřka předurčeni zpracovati některá období. Jmenuji toliko Pekaře, Šustu, Glücklicha. Tím Váš podnik nabývá snad proti Vaší vůli rázu silně jednostranného, jako by Vaše České dějiny měly býti dílem toliko určité skupiny naší mladší generace historické.“⁵⁵ O deset let později se Krofta kolem projektu opět nepřímo mihnul v podrobné recenzi prvních dvou svazků *Věku Poděbradskému* pro Český časopis historický, kde se v kulantněji pojaté formě přihlásil k jed-

42 LA PNP, fond F. Laichter, D – Protektorát, r. 1938, 2. sv. válka, rozpočet, bilance, cen-zura; úvěry nakladatelské plány. Složka *Věřitelé 1938/1939. Hospodářská situace*. J. Laichter si u Živnobanky musel půjčit 136 tisíc.

43 V. Novotný se zabýval řadou jiných projektů a R. Urbánek se dokonce podívoval nad tím, jak v pestré směsici úkolů, kterým se věnoval, mohl v roce 1928 dokončit třetí svazek *Dějin Urbánka*, Rudolf: *Václav Novotný*. Praha 1933, s. 59.

44 LA PNP, fond Arne Novák, korespondence. F. Hrubý A. Novákovi 2. července 1928: „Pokud se týče referátu o novém svazku Novotného dějin, byl jsem z přátelské strany upozorněn, že nakladatelství Laichterovo i sám p. prof. Novotný hledali v Brně referenta jiného, dlužno prof. Novotného bližšího a také příznivějšího.“

45 Novotný, V.: *České dějiny. Dílu I. část 3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.* Praha 1928, 1085 s.

46 Šimák, Josef Vítězslav: *Za Václavem Novotným (5. IX. 1869 – 13. VII. 1932)*. ČČH, 38, 1932, s. 539.

47 Tamtéž. „Pro budoucnost však položil Novotný základy, jež ... zůstanou pomníkem jeho zásluh na věčné časy.“ Włodarski, B.: *Ś. p. Wacław Nowotny*. Kwartalnik Historyczny, 46, 1932, s. 561; stejný názor měl také autor nejrozsáhlejšího vědecko-pedagogického nekrologu Urbánka, R.: *Václav Novotný*, s. 8–9.

48 AVČR, fond V. Novotný, kart. 19, inv. č. 1126, korespondence J. Laichtera; LA PNP, fond J. Laichter, korespondence V. Novotného.

49 *České dějiny. Dílu III. část 3.* Věk Poděbradský III. Praha 1930. Zde se R. Urbánek ještě vrátil k době Ladislava Pohrobka v letech 1453–1457, s. 3–219 a následně vylíčil čtyřletí 1458–1462, s. 223–989.

50 Upozorňuje na to O. Odložilík v recenzi díla. ČMM 55, 1931, s. 251.

51 Tamtéž, s. 256 nn.

52 Urbánek, R.: *Václav Novotný*, s. 8.

53 K. Krofta byl tehdy již habilitován (1905), ale v tehdejším systému docentura nepostačovala k důstojnému živobytí. Srov. *Dějiny Univerzity Karlovy III.* Ed. Jan Havránek. Praha 1997, s. 268.

54 V. Novotný oslovil K. Kroftu poprvé v roce 1905 a lákal jej, aby sepsal starší ústavní dějiny. Pak se redaktor nadlouho odmlčel a oslovil kolegu až v roce 1909 s tím, aby zpracoval období 1627–1848 a to až poté, co byl program dějin veřejně publikován. Srov. AVČR, Praha, fond V. Novotný, kart. 12, inv. č. 528, K. Krofta V. Novotnému 2. prosince 1909.

55 Tamtéž. Přestože se jedná o pozoruhodný list, upouštím na tomto místě od rozsáhlé citace, neboť celé znění Kroftova dopisu bude otušeno v edici komplexně mapující projekt *Českých dějin*.

nomu z hlavních argumentů Šustovy kritiky V. Novotného ve *Vědě české*; i Urbánkovi se ve snaze zachytit každý detail ztrácí hlavní osa výkladu.⁵⁶

Jak se tedy dostal K. Krofta v roce 1932 ke skomírající syntéze? Značnou iniciativu převzal syn Jana Laichtera František, jehož druhdy Ottův učeň považoval za nekompetentnějšího ze svých potomků pro nakladatelské poslání.⁵⁷ Sám František Laichter v jedné z četných poválečných vzpomínek na K. Kroftu zmínil, že jeho redakci doporučoval literární historik Jiří Horák.⁵⁸ Avšak výběr nového koordinátora díla se stal nepochybně obšírněji diskutovaným a konzultovaným tématem u Laichterů i jejich přátel a známých v intelektuálních kruzích. Např. právní historik z Masarykovy univerzity František Čáda radil Janu Laichterovi ml., bratru Františka, aby dokončení Novotného partií svěřil Václavu Vojtíškovvi. F. Čáda ve stejném listu zmiňuje údajné Novotného předsmrtné přání, aby redakce spočinula v rukou Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilka. Jak ukáží níže, neobejde se aspirace obou dějepisců bez negativních rezonancí.⁵⁹

Pozoruhodné jsou ovšem vhled a doporučení Emanuela Rádl, byt reagoval na dotazy Františka Laichtera dva týdny poté, co už Kamila Krofta požádal o redigování dějin Jan Laichter. Autor řady polemických spisů skepticky napsal: „... *Z mladších historiků není myslím schopen nikdo /Odložilík, Bartoš, Opočenský, Prokeš, Groh/; ze starších bych nepočítal vůbec s Glücklichem, Bidlem, Urbánka skoro neznám. Ani Kybal, ani Pekař se nehodí /Pekař by ani nepřijal a pak je příliš konzervativní/. Zbývají dva: Šusta a Krofta. Nemám rád Šustu /mluvím v dopise docela upřímně/ je to syn panského úředníka, kterému z otcova povolání zůstala úhorovitost; je studený jako žába a nemá programu; jeho tendence jsou přibližně simmelovská a lamprechtovská /to je lokální německý směr/. Nevím, co na něm chválit, leda že je obratný – snad.“⁶⁰ Oproti tomu Rádl pochvalně psal o Kroftovi: „*Je po Pekařovi nejčestnější z našich historiků; má také dobré jméno a není intrikán; hledí tu a tam udělat také ústupky pokrokovcům a je dosti liberální o husitství. Vědeckost /ve smyslu, jak jí naši historikové znají/ by byla dobrá. Předností jeho je také, že je nezávislý.“*⁶¹ Ale i zde viděl kritický filozof rezervy. V organizačním ohledu tipoval, že by Krofta *Dějiny* mohl řídit, ale těžko se do nich zapojit*

autorsky, čímž správně odhadl budoucí praxi. Snad až příliš odvážné je Rádlovo tvrzení o Kroftově myšlenkové závislosti na Josefu Pekařovi,⁶² neboť zaměňuje Kroftovu schopnost dialogu s podřízeností.⁶³ Skeptický naturel Rádl dokonce přiměl k tomu, že F. Laichterovi doporučil, aby vůbec zvážil, zda v díle, které tak dlouho zkoušelo trpělivost abonentů, vůbec pokračovat.⁶⁴ V každém případě historika bratrského dějepiscevtví považoval za mnohem schopnějšího než prvního redaktora *Českých dějin*. „*Pod jeho vedením by Dějiny byly spisem liberálně vlasteneckým v dobrém slova smyslu. Novotného si [K. Krofta, pozn. J. L.] nevážil; ukazoval na to, že Novotnému schází vypravovací talent – a to bylo právem.“*⁶⁵

Pro nakladatele se *České dějiny* ve třetím desetiletí trvání staly nebyvalou ekonomickou zátěží, ale v Laichterově kotěrovské vile na Vinohradech kladli na první místo službu knize a Novotným kdysi zahájené dílo patrně nikdy nespojovali s podnikatelským profitem.⁶⁶ Zakladatel nakladatelství to otevřeně psal nově vtypovanému redaktorovi, ale zároveň s Kroftovou případnou redakcí spojoval revizi celého díla.⁶⁷ Tehdy v Praze dlící K. Krofta⁶⁸ vyslovil s přistoupením k projektu obecný souhlas, ale dopředu upozorňoval na možnou kolizi redaktorské práce s povinnostmi na ministerstvu a závazný souhlas hodlal učinit až po ústním jednání.⁶⁹ Díky pečlivosti Františka Laichtera víme, že 13. září 1932 Benešův blízký politický intimus převzal nelehký úkol. Po otci stále více úkolů přebírající František si zapsal: „*Dlouho [K. Krofta] váhal, až dospěl z věcných důvodů k tomu, aby se nám sám nabídl.“*⁷⁰

V souvislosti s redakcí po Novotného smrti vystupuje jméno Jaroslava Prokeše a Otakara Odložilka. Oba stáli blízko zesnulému profesorovi a z deníku druhého jmenovaného víme, že nakladatelovo rozhodnutí pro Kroftu nesl s takovou nelibostí, že se rozhodl jak s otcem, tak synem

56 ČCH 25, 1919, s. 308; též Š m a h e l, František: *Husitská revoluce I*. Doba vymknutá z kloubů. Praha 1993, s. 26.

57 Jasně to vytkl J. Laichter ve své nakladatelské závěti z roku 1944. LA PNP, fond F. Laichter, kart. Výplatní listiny členů rodiny; závěť J. Laichtera.

58 L a i c h t e r, F.: *Kamil Krofta v době okupace*. Svobodné slovo, 9. září 1945, 2. vydání, s. 1. Vyplývá to rovněž z poznámky („*Použito částečného návrhu univ. prof. dr. Jiřího Horáka*“), kterou si zapsal F. Laichter na kopii dopisu, v němž jeho otec oslovoval ministra K. Kroftu k vedení *Českých dějin*. LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka *Po roce 1947*, kopie dopisu J. Laichtera K. Kroftovi z 23. července 1932.

59 Tamtéž, dopis F. Čady J. Laichterovi ml. z 25. září 1932.

60 LA PNP, fond F. Laichter, korespondence, Em. Rádl F. Laichterovi 9. srpna 1932.

61 Tamtéž.

62 Tamtéž: „*Myšlenkově je docela závislý na Pekařovi /ačkoli to popírá/ a nemá žádné theoretické vzdělání a poněm o cílech pokrokových /o Masarykovi na př./ mu docela schází.“*

63 Srov. postřehy Karla Kučery ve stati *Krofta – Pekař*. In: Kučera, Karel: *Historie & historie*. Praha 1992, s. 63–89, zejm. s. 83. K Rádlovi vztahu k historiografii nejzjevněji H e r m a n n, Tomáš: *Emanuel Rádl a české dějepiscevtví*. Kritika českého dějepiscevtví ve sporu o smysl českých dějin. Praha 2002.

64 Nakladatelství muselo vědět, že se jedná o poznámku přílehu, neboť obdrželo znepokojující dopisy typu: „... *přestávám odebírat České dějiny z těchto důvodů: vydávání bylo delší čas přerušeno, tento moment při mém vysokém věku působí, že dokončení Dějin se nedočkám.*...“ jedná se o dopis Jana Olivy (faráře ve výslužbě) z 3. prosince 1934. LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka *Urbánek*.

65 LA PNP, fond F. Laichter, korespondence, Em. Rádl F. Laichterovi 9. srpna 1932.

66 Srov. níže.

67 LA PNP, fond F. Laichter – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, kopie dopisu J. Laichtera K. Kroftovi z 23. července 1932.

68 Po návratu z Berlína v roce 1927 byl K. Krofta šéfem Prezidia MZV.

69 LA PNP, fond J. Laichter, korespondence, dopis K. Krofta z 28. července 1932.

70 LA PNP, fond F. Laichter – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka *Jednání s Kroftou*.

Františkem přerušit veškeré styky.⁷¹ Tehdy třiatřicetiletého O. Odložilík rozezlil fakt, že Laichtrové měli využít nezávazných jednání s ním a J. Prokešem k tomu, aby vylákali informace o možné další koncepci, které pak předali K. Kroftovi. Dílem za celou událostí spatřoval dva kolegy, s nimiž do určité míry dlouhodobě soupeřil – F. M. Bartoše a Františka Hrubého.⁷² Aspirace mladého badatele rodem z Kostelce na Hané se mohou jevit přehnané, Odložilík však v mnoha ohledech stál Václavu Novotnému nejbližší. Podobně jako J. Prokeš s ním pracoval na historických partech *Československé vlastivědy*⁷³ a z denních zájmů se zdá, že s kolegou z Archivu Ministerstva vnitra Prokešem asistovali rovněž u *Českých dějin*, byť to nelze přesně verifikovat.⁷⁴ Hlavně však O. Odložilík náležel k odchovancům V. Novotného. Na fakultě mu od habilitace v roce 1926 trvale pomáhal a v době nemoci jej suploval.⁷⁵ Otakar Odložilík interpretoval Kroftovo pověření následovně: „Na místo spolupracovníkům a žákům vydává se dílo [tj. *České dějiny*; pozn. J. L.] odpůrcům a skupině, na niž Novotný nejméně myslel. Mstí se tu, že Novotný za života rozhodnutí neudělal, že odkládal neustále a že věci dospěly tam, že jsme v den smrti formálně spolupracovníky nebyli.“⁷⁶ Všechny okolnosti změny v redakci dnes již nelze rozkrýt. Tandem O. Odložilík a J. Prokeš neprošel pro jasnou disonanci mezi otcem a synem Laichterovými a J. Prokešem, kterou dlouho po smrti většiny aktérů zmínil bez bližších detailů František Laichter.⁷⁷ J. Prokeše navrhnul Rudolf Urbánek, ale nakladatelé jej vyslechli jen ze zdvořilosti.⁷⁸

71 Odložilík, Otakar: *Deníky z let 1924–1948 /I. 1924–1939/*. Ed. Milada Sekyrková. Praha 2002, s. 517, záznam z 26. listopadu 1932. Tuto hrozbu O. Odložilík nevyplnil, protože připravil rejstřík k posthumně vydanému čtvrtému svazku. Srov. LA PNP, fond F. Laichter – kopie korespondence s autory. Průklep děkovného dopisu F. Laichtera O. Odložilíkovi z 10. května 1937 za sestavení rejstříku. O. Odložilík navíc po válce spolu Josefem Luklem Hromádkou u Laichterů vydal exilové memoáry: *S druhého břehu*. Úvahy z amerického exilu 1940–1945. Praha 1946.

72 Minimálně v případě F. Hrubého vykazovaly antipatie obousměrnost. Srov. *Josef Šusta a F. Hrubý ve vzájemné korespondenci*. Edd. Tomáš Borovský – Jiří Lach. Brno 2006, např. s. 143.

73 *Československá vlastivěda IV*. Dějiny. Praha 1932.

74 Alespoň ne podle materiálů, které jsou k *Českým dějinám* uloženy v Novotného pozůstalosti v A AVČR.

75 Srov. Sekyrková, Milada: *Úvod*. In: Odložilík, O.: *Deníky z let 1924–1948 /I. 1924–1939/*, s. 14–15; t á ž : *Otakar Odložilík před první a druhou emigrací*. In: *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Praha 2000, s. 376–377.

76 Odložilík, O.: *Deníky z let 1924–1948 /I. 1924–1939/*, s. 514 (11. listopadu 1932).

77 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Vydavatelská činnost, Bartoš F. M. Kopie obsáhlého dopisu F. Laichtera F. M. Bartošovi z 27. května 1970. Jedná se o reakci na *Vzpomínky husitského pracovníka* (Bartošovy paměti z roku 1970) a korekci Bartošovy verze změny redakce *Českých dějin*. V pozměněné podobě F. Laichter své rozklady publikoval *K Bartošovým „Vzpomínkám“*. *Kostnické jiskry* 55, 1970, č. 35.

78 Tamtéž: „Byl jsem spolu s otcem hned při prvním, námi nevyžádaném, ale nám nabídnutém jednání s dr. Jaroslavem Prokešem, kterého k nám na své přání uvedl a dle svého plánu jako redaktora *Českých dějin* doporučil autor „*Věku poděbradského*“. *Jak si takto doporučený kandidát na redakci*

Veřejnost čekala na sdělení o novém směřování *Dějin* až do ledna 1933, kdy nakladatel a nový koordinátor Kamil Krofta ve čtyřstránkovém prohlášení dal čtenářům naději, že syntéza dostává novou dynamiku.⁷⁹ Abonentí ještě neobdrželi celkový přehled spoluautorů, ale nakladatel s redaktorem je ujistili o brzkém pokračování díla a dvou nových autorech. Josef Vítězslav Šimák měl pokračovat v nedokončeném partu V. Novotného výkladem kolonizace a Josef Šusta slíbil vylíčení vrcholného středověku do smrti Karla IV. Také vinohradské nakladatelství měnilo tvář. Stále intenzivněji začal vystupovat nejmladší syn František. Absolvent pražské filozofické fakulty a žák Václava Tilleho se zřetelným zájmem o teorii nakladatelské činnosti zastával v otcově firmě již od dvaadvaceti let nejprve místo praktikanta a následně další posty. Během první třetiny 30. let František Laichter přebíral de facto celý proces výroby knihy od kontaktů s autory až po distribuci⁸⁰ a rovněž v případě *Českých dějin* se stal hlavní osobou. V roce 1934 Jan Laichter i veřejně deklaroval, že dokončení jemu nejmilejších edičních řad – a na prvním místě jmenoval *České dějiny* – je už věcí jeho synů.⁸¹

Pokus o oživení autorského týmu po roce 1933 a osudy díla za druhé světové války

Po nemoci a následném skonu Václava Novotného nedoznala změny pouze redakce *Českých dějin*. Odchodem neúnavného pozitivisty pozbylo dílo také autora partií, na které Laichterův dům čekal nejpěšněji: vrcholný a pozdní středověk posledních Přemyslovců, lucemburské periody a husitství. Vylíčení druhé poloviny 13. století V. Novotný rozepsal, ale původnímu záměru rozkrýt složitou epochu Husova vystoupení a hnutí se ani nepřiblížil. Po nalezání redaktora vyvstávala před tímto konsolidace autorského kolektivu. Zatímco se z plánů pomalu vytrácejí kdysi proponované příspěvky Bohumila Navrátila a Vlastimila Kybala, přicházejí v letech 1932–1933 do diskuzí další čeští badatelé. Kamil Krofta v souhlasu s nakladatelem pověřil Josefa Vítězslava Šimáka, aby dokončil Novotného part s důrazem na kolonizaci českých zemí, kterou J. Pekař postrádal již ve 3. svazku. Poctivý badatel v regionálních starožitnostech nedostal pověření k sepsání samostatného svazku, problematika emfyteuse měla zaokrouhlit Novotného výklad od

Českých dějin počínal, o tom dnes pomlčím. Vyslechli jsme ho a byli jsme utvořeni v našem naprosto odlišném stanovisku.“

79 LA PNP, fond Nakladatelské domy, J. Laichter, prohlášení J. Laichtera a K. Krofta z ledna 1933.

80 LA PNP, fond F. Laichter, kart. T – Seznamy knih Laichtera nakl. Naše doba. Křesťanská revue; R – Laichter J. + Frant.; R á d l , Em.: *Vysvědčení k schválení Dra Františka Laichtera náměstkem nakladatelské koncese*.

81 LA PNP, fond F. Laichter, kart. Výplatní listiny členů rodiny. Strojepis interview do Listů pro umění a kritiku z března 1934, s. 9.

nástupu Přemysla Otakara II. Popis středověké kolonizace se změnil ve výzvu neúměrně zatěžující Šimákovy síly. Představa vydavatele, že se na sklonku léta 1933 netrpělivě čekající publikum dostane k dalšímu penzu díla, byla mylná.⁸² Tato situace komplikovala vylíčení pozdně přemyslovské a raně lucemburské éry, neboť jejich autor prozatím nemohl přesně odhadnout, kde navazovat. Šimák sám o sobě měl ovšem svízelnou situaci v tom, že měl dokončit čtvrtou část prvního dílu, kde ivančický rodák rozpracoval problematiku kolonizace, a že původně neměl vzniknout samostatný svazek. Novotný však kolegovi zanechal nesnadné dědictví. Naposledy se zde autorovi výklad změnil v kritiku pramenů a především literatury německého jazyka, kterou mohl ocenit snad jen velmi úzký okruh specialistů, ale nikoliv obecný čtenář, na nějž se chtěl nakladatel vždy rovněž orientovat.⁸³ Poslední Novotného partie, které vydal z rukopisu J. V. Šimák, potvrdily neúnosnost jeho přístupu, jež našla odrazu i v poklesu zájmu čtenářstva a opětovně i kritických odborných posudcích.

Průvodcem poslední léty přemyslovské dynastie se stal Josef Šusta, přestože ve zmiňovaných ústních jednáních v září 1932 padla pro přelom 13. a 14. století také jména Otakara Odložilíka a Václava Chaloupeckého, teoreticky mohl dynamickou epochu vylíčit sám Kamil Krofta, který pozdní Přemyslovce jen nedávno zpracoval pro *Cambridge Medieval History* a dokonce si vysloužil ocenění i v zahraničí.⁸⁴ Snad stojí za to uvést, jaký scénář připravoval odmítnutý plán J. Prokeše a O. Odložilíka. Figurují zde Václav Vojtůšek, Jan Bedřich Novák nebo Bedřich Mendl pro různé aspekty dějin do roku 1346. Zlatý věk „Otce vlasti“ měl vypsát opět B. Mendl, tehdy ještě docent hospodářských a sociálních dějin středního věku. Václava IV. plán přiřkl Otakaru Odložilíkovi a pak měl před svůj poděbradský part R. Urbánek vklínit husitské války a za něj jagelonské období. Další epochy, jež nebyly nikdy sepsány, hodlali autoři konceptu přidělit O. Odložilíkovi, Karlu Stloukalovi (1526–1648) a J. Prokešovi (1648–1848). Poslední díl pro léta do nabytí samostatnosti počítal s Karlem Kazbundou, Zdeňkem Hájkem a Jaroslavem Werstadtem.⁸⁵ Designovaný hlavní redaktor se prozatím

spokojoval se střízlivější perspektivou. Se svými spolupracovníky hodlal usilovat o zacelení mezer díla, které by mělo s dokončením poděbradské ságy alespoň trochu ucelenější charakter. Po rychlém rozeznání mráček neshod nad honorářovými podmínkami z léta roku 1933 se velmi rychle ujal práce J. Šusta.⁸⁶ Jan Laichter a Kamil Krofta Šustovo oslovení správně načasovali. Dějepisec na prahu šedesátky sice neoplýval nejlepším zdravím,⁸⁷ ale ocitnul se právě v mezidobí své badatelské práce. V roce 1931 J. Šusta dokončil devítisvazkové kompendium *Dějiny nového věku* a teprve rok po Laichtrech ho oslovil Melantrich, aby redigoval *Dějiny lidstva*.⁸⁸ Již tehdy ctený syntetik a ČAVU oceněný autor *Dvou knih* před závazným souhlasem k napsání díla představil Kamilu Kroftovi naprosto jasnou koncepci práce.⁸⁹ Vrátil se v ní o bezmála dvacet let zpět, neboť program jeho příspěvku k Laichterově projektu je zřetelně inspirován recenzí prvních dvou svazků *Českých dějin* od V. Novotného.

V pozoruhodném dokumentu se J. Šusta distancuje od metody zesnulého kolegy, která musela odradit laické abonenty dlouhými soupisy klášterů, hodnostářů atp. „*Jest třeba nalézt střední cestu vědecké syntézy* [podtrženo v orig., pozn. J. L.], která by sloužila badatelům, zároveň však zachovala i zájem obecného čtenáře. Soudím, že toho lze dosáhnouti, dodá-li se v jednotlivých svazcích vypravování více velkorysě plasticky a současně soustředěnosti, aniž se věc stane z míry bezbarvou přílišným potlačením podrobností. I detailů jest k oživení látky třeba, ale detailů nehromaděných mechanicky, nýbrž organicky spjatých s hlavním pásmem událostí.“⁹⁰ Pro vykreslení stoletého období od osudového boje Přemysla Otakara II. s Rudolfem Habsburským o římskou korunu do smrti Karla IV. požadoval J. Šusta tři svazky.⁹¹ Jana Laichtera s odkazem na práci pro Společnost národů,⁹² povinnosti na univerzitě a také zdravím vyžádanou lázeňskou léčbu J. Šusta prosil o trpělivost. Zároveň ovšem ujišťoval nakladatele o poměrně rychlém podání *Soumraku Přemyslovců*,

82 LA PNP, fond F. Laichter – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka Jednání s Kroftou, koncept smlouvy mezi K. Kroftou a J. Laichterem z 22. dubna 1933.

83 Novotný, V.: *České dějiny I. 4*. Rozmach české moci a Přemysla II. Otakara. Praha 1937. Ke kolonizaci se Novotný dopracoval v závěru svazku (s. 462–499), ale výklad zatížil neuvěřitelně dlouhým odkazem s rozkladem o literatuře (s. 474–487).

84 F. M. Powicke, recenzent 7. svazku *The Cambridge Medieval History. Decline of Empire and Papacy* (Cambridge 1932), to jasně vyjádřil takto: „*English readers, and in this case nearly everybody is dependent on translations, will welcome Dr. Kamil Krofta's lucid chapter on Bohemia.*“ *English Historical Review* 48, 1933, s. 466.

85 LA PNP, fond F. Laichter – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka Jednání s Kroftou, Seznam jmen dodatečně označený Laichterovou rukou *Návrh Urbánek, Odložilík, Prokeš*. Do určité míry tento scénář koresponduje s koncepcí na dokončení *Dějin*, kterou v roce 1944 nabídl J. Šusta F. Laichterovi. Viz níže.

86 NA, fond J. Šusta, kart. 18, inv. č. 17, J. Laichter ujišťuje 11. srpna 1933 J. Šustu, že honorář nemůže být překážkou pro Šustovu účast na projektu. Jedná se o reakci na historikovu představu o financích, jež by měl za práci obdržet. LA PNP, fond J. Laichter, korespondence, J. Šusta 4. srpna 1933.

87 ANM, Praha, fond Josef Hobzek, kart. 18, inv. č. 565/1, opis Šustova osobního spisu (v AUK Praha ztraceného). J. Šusta žádal v létě 1933 MŠNO o snížení přednáškového úvazku ze zdravotních důvodů.

88 Podrobnosti k tomuto dílu: L a c h , J.: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*.

89 Šustův obsahově totožný program z 30. dubna 1933 jsem našel ve třech fondech: v A AVČR, fond K. Krofta, kart. 22, inv. č. 669 (Šustův rukopis); A AVČR, fond Václav Chaloupecký, kart. 4, inv. č. 293, korespondence s K. Kroftou (strojopis programu) a v LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka nazvaná *Po roce 1947* (strojopis programu).

90 Tamtéž.

91 Tamtéž. První do 1310, druhý do 1346. Na okolnosti vedoucí k opuštění této představy poukážu níže.

92 K tomu srov. L a c h , J.: *Historik v politice: příklad Josefa Šusty*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Politologica* 2, Olomouc 2003, s. 89–102.

neboť fundament látky rozkryl již dříve ve *Dvou knihách*, aniž by hodlal v novém rukopisu podat autoplagiát.⁹³ Rozvážnost v odevzdávání rukopisu si mohl dovolit s odkazem, že bude navazovat na Šimákův part. Takový postup se však brzy ukázal jako nerealistický. Oproti Rudolfovi Urbánkovi, jenž osmnáct let (1930–1948) sliboval brzké pokračování líčení doby Jiřího z Poděbrad, úpěnlivě žádaném nakladatelem i jeho synem,⁹⁴ doznával trutnovský rodák kajícíně přeceňování svých sil: „*Pane ministře, pokládám za svou povinnost se Vám omluviti; selhal můj odhad, že s dílem o koloniaci budu hotov v listopadu. Neproměškal jsem ani chvíli; od počátku září, co jsem v Praze, sedím na té práci, vše ostatní odkládaje. Ale úkol se znásobuje nad každou tušenou míru.*...“⁹⁵ V této situaci nemohli J. Laichter ani J. Šusta bez dalšího napínání trpělivosti čtenářské obce čekat.

Šustův pokrok v přípravných pracích umožnil nakladatelům⁹⁶ na podzim 1934 tisknout první sešity díla a rozvinout reklamní kampaň, které bylo po pětileté stagnaci nesporně zapotřebí, např. obálku pro první svazek druhého dílu chystal významný grafik Jaroslav Benda.⁹⁷ Pozoruhodné je, že Laichterův nakladatelský dům považoval vznikající Šustovu práci za vhodnou pomůcku pro středoškolské studenty!⁹⁸ Završený svazek *Soumraku Přemyslovců a jejich dědictví*⁹⁹ vítal Jan Laichter s nadšením před Mikulášem 1935.¹⁰⁰ Široký a zároveň úctyhodně pozitivní ohlas získala publikace v odborné kritice doma i v zahraničí a v československém denním tisku. Bedřich Mendl uzavřel jedenáctistránkovou analýzu větou: „*Kniha Šustova jest proto z největších zisků naší dějepisné vědy.*“¹⁰¹ Josef Matoušek zase svého učitele označil za unikátního tvůrce koncepcí, charakterů a vypravěče dramatu¹⁰² a hned v lednu 1936 píše o J. Šustovi v superlativech rovněž Zdeněk Kalista.¹⁰³ A konečně před Šustovým výkonem smekl

těž Novotného spolupracovník O. Odložilík v rozložitém posudku jeho a posledního Novotného svazku.¹⁰⁴ Zmiňované recenze, byť jsou podloženy kritickým rozбором Šustovy monografie, mohou vytvářet dojem, jakoby se mladší dějepisci snažili získat větší přízeň u nedávno zvoleného předsedy Československé společnosti historické a s postupem Pekařovy choroby již nejmocnějšího muže československé historiografie.¹⁰⁵ Nicméně ucelená syntéza profesora všeobecných dějin zaujala i za hranicemi československé historiografie. Hlavní tiskový orgán londýnské Školy slovanských a východoevropských studií přivítal Šustovu práci jako monument českého historického myšlení a René Wellek konkrétně akcentuje ostatní silné stránky práce od psychologických portrétů Přemyslovců, přes citlivý kompromis mezi detailem a postižením obecných proudů dějinného vývoje, až po styl knihy.¹⁰⁶ Naprosto kladné vyznění měly rovněž recenze v polském *Kwartalniku Historycznym*¹⁰⁷ a ve významném tiskovém orgánu české německé dějepisné komunity, v *Zeitschrift für sudetendeutsche Geschichte*.¹⁰⁸ Z této pro autora i nakladatele příjemně dlouhé řady pochval opět vystupuje posudek Jana Slavíka, který nehledá jen klady,¹⁰⁹ ale ve své recenzi na pokračování v *Národním osvobození* přikládá i kritické poznámky, zejména Šustovu přílišnou koncentrací na osudy elit společnosti, která zastihuje podstatné sociální a hospodářské otázky.¹¹⁰

Šustova práce dala *Českým dějinám* novou dynamiku, ale kladná rezonance *Soumraku Přemyslovců* mezi odborníky i laiky nemohla zakrýt přetrvávající potíže. Jako v prvním čtvrtstoletí projektu Václav Novotný, pracoval nyní jeden sešit za druhým kupící J. V. Šimák. Redakce opakovaně působila na hlavního redaktora a Krofta zase prosil Josefa Šustu, který se s kolegou potkával na fakultě častěji než on, upoutaný k Černínskému paláci.¹¹¹ „*S Šimákem jsem hovořil a velmi mu domlouval. Je to dnes v záplavě lůstků plovoucích nešťastníků, který již sotva může změnit způsob své práce*“,¹¹² psal J. Šusta obratem K. Kroftovi, ale soudil, že spis o kolonizaci dokončí. Zkušenost s J. V. Šimákem vedla nakladatele i k obezřetnosti vůči R. Urbánkovi,

93 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, složka nazvaná *Po roce 1947* (strojepis Šustova programu).

94 Srov. LA PNP, fond R. Urbánek, korespondence, J. Laichter a F. Laichter.

95 A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 246. J. V. Šimák K. Kroftovi 14. listopadu 1934.

96 Úmyslně zde používám plurál, neboť na oživení *Českých dějin* se podíleli otec Jan i syn František v součinnosti.

97 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – vydavatelská činnost, Josef Šusta, obálky nakladatelství. *Návrh Jar. Bendy pro Soumrak Přemyslovců*.

98 LA PNP, fond F. Laichter, kart. T – literární rozhledy, Mezinárodní nakladat. kongres 1938, Seznamy a prosp. Laich n. 1911–1939, letáky a plakáty L. n. Dopis nespécifikované profesorce z 29. listopadu 1934, v němž mimo jiné stojí: „*Rádi bychom se s Vaši laskavou pomocí přičinili o proniknutí aspoň tohoto Šustova spisu mezi studující mládež a zorganizovali tak v jednotlivých třídách a ústavech hromadný odběr výhodného sešitového vydání.... dát ji [Šustovu knihu, pozn. J. L.] do rukou studující mládeži může být činem, za který Vám budou rozumní hoši a dívky upřímně vděční.*“

99 Š u s t a, J.: *České dějiny. Dílu II. část 1*. Praha 1935, 803 s.

100 NA, fond J. Šusta, kart. 7, inv. č. 16, J. Laichter J. Šustovi 2. prosince 1935.

101 ČČH 42, 1936, s. 123.

102 M a t o u š e k, Josef: *Le crépuscule des Přemyslides*. Le Monde Slave 13, 1936, s. 285.

103 Lumír 62, 1936, s. 232–234.

104 ČMM 61, 1937, s. 405–414.

105 J. Šusta stál za habilitací a mimořádnou profesurou B. Mendla, habilitací J. Matouška a po Novotného smrti též u Z. Kalisty. Všichni, včetně Otakara Odložilíka, si uvědomovali, že Šustův postoj bude rozhodovat též o jejich budoucí akademické dráze.

106 René Wellek v *The Slavic and Eastern European Review* 15, 1936–1937, s. 720–722.

107 Viz již citovaný Włodarski, B.: *Kwartalnik Historyczny* 50, 1936, s. 290–304.

108 Autorem byl Wilhelm Wostry. Excerpovaná recenze viz LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – vydavatelská činnost, Josef Šusta, obálky nakladatelství, složka *Posudky našich edicí*.

109 „*Proti práci Novotného dílo Šustovo je nesporným pokrokem.*“ Slavík, Jan: *Nový kurs v „Českých dějinách“ IV*. Národní osvobození, 6. února 1936.

110 Tamtéž.

111 NA, fond J. Šusta, kart. 6, inv. č. 16, K. Krofta J. Šustovi 1. února 1935.

112 A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 251, J. Šusta K. Kroftovi 8. února 1935. Tento úryvek jsem již citoval v monografii *Josef Šusta a Dějiny lidstva*.

ostatně R. Urbánek tomuto neduhu podlehl v případě třetího svazku.¹¹³ Laichterovi z obav před dlouhými pauzami mezi jednotlivými sešity a flagrantním překročením dohodnutého rozsahu žádali, aby pokračování *Věku poděbradského* odevzdal jako celistvý rukopis.¹¹⁴ V průběhu let se musel J. V. Šimák vyrovnat též se snížením nákladu, jež Laichterovi odůvodnili přestoupením smlouvy jak po stránce obsahové, tak i termínové, přičemž obojí vedlo k opětovnému poklesu zájmu čtenářské obce.¹¹⁵

J. V. Šimák své dílo dokončil až po šesti letech, v mezidobí získala páta část prvního dílu též politický rozměr. To, co začal tvořit k poučení čtenářů demokratického Československa, dočítali občané druhé republiky a posléze protektorátu. Snad i proto se mu dostalo pozitivního hodnocení ze strany nečekané, od Jana Slavíka, byť enfant terrible české historiografie ukázal na jeden z nedostatků knihy: disproportionálnost mezi úsekem věnovaným Čechům a Moravě.¹¹⁶ Pozitivní hodnocení Šimákova opusu převládalo v dalších posudcích a kupř. František Čáda v právnickém *Všehrdu* posoudil kladně i to, že nedošlo k naplnění původního plánu a Šimák místo dokončeného Novotného svazku vypsál kolonizaci samostatně. Oba dle Čády používali odlišných metod, a tak nebylo vhodné kombinovat Novotného historickou kritiku a analýzu s Šimákovým místopisným přístupem.¹¹⁷

Resuscitaci *Českých dějin* slibovalo vedle změny redaktora a podílu J. Šusty i nové vyličení nejstarší české historie, dříve tak podrobně popsané V. Novotným. Knihkupci již nemohli nabídnout rozebrané první dva svazky a také jejich pojetí se po dvou dekáдах jevílo překonané. Úmysl nově vydat vývoj raně přemyslovských Čech nevyšel z chvilkové spekulace, tato úvaha žila šestnáct let. Kamil Krofta považoval za ideálního nového průvodce úsvitem národní minulosti, ať už by šlo o úpravu a zkrácení Novotného výkladu nebo zcela nové zpracování celého novotnovského úseku, Václava Chaloupeckého.¹¹⁸ V. Chaloupecký, tehdy hlavní postava historického semináře na Komenského univerzitě, se rozhodl v podstatě ihned a úkol přijal s preferencí samostatného zpracování českých dějin až k roku 1273.¹¹⁹ Jednání postupovala nadějně a všichni zúčastnění se

dohodli na tom, že nový spoluautor sepíše dva svazky, které nesly pracovní tituly *Základy státního a kulturního vývoje v zemích československých* a *Země československé za vlády Přemyslovců a Arpádovců*.¹²⁰ Ještě předtím soudil K. Krofta, že nakladatel patrně nebude chtít aktuálně vypsát vývoj až k roku 1273, ale toliko etapu do nástupu Přemysla Otakara I., neboť sklady stále zaplňoval třetí Novotného svazek z roku 1928.¹²¹ Nedlouho na to ovšem začalo období urgencí: vinohradská firma v případě syntézy národních dějin již dávno pustila otázku profitu ze zřetelů. „*Snad Vám není známo, že České dějiny jsou pro nás pro rozebranost I. svazku jen a především čestným podnikem, neboť se staly po válce pasivní edicí, o jejíž pokračování se staráme s vyloučením výdělečných zřetelů. Zájem o základní vědecká díla, která nejsou obrázkovou popularizací anebo bezpečně odbytnou učebnicí, je totiž u čl. čtenářstva čím dál tím menší.*“¹²² V. Chaloupecký často sliboval svůj part, před válkou i během ní. V roce 1939 F. Laichter apeloval na autora kontroverzního *Starého Slovenska*, aby dostal svých předchozích závazků, neboť vlna historismu opět zvýšila interes o národní minulost,¹²³ opakovaně působil rovněž hlavní redaktor Kamil Krofta¹²⁴ a nakladatelův syn František v létě 1944 osobně jednal s Chaloupeckým o podobě jeho příspěvku.¹²⁵

Důvodů odkladů a konečně nenaplnění slibu je mnoho. Ve druhé polovině 30. let se blížila Chaloupeckého kariéra vrcholu: stále reprezentoval hlavní postavu historické vědy v Bratislavě, kde dosáhl v roce 1937 i rektorského postu, ale jeho konečnou destinací se stala vytoužená Praha. Tam převzal nedlouho před březnovou okupací po zesnulém Josefu Pekaři a dvou letech zákulisních debat stolicí československých dějin.¹²⁶ Další komplikace přinesly jeho publikační závazky, především účast v melantrišském podniku o světových dějinách. Pekařův nástupce se v tomto období stal smutně proslulým pro pozdní dodávání rukopisů. Sám V. Chaloupecký odklady zdůvodňoval po jednom ze setkání s nakladateli následovně: „*Pokládal jsem však za potřebné, abych dříve napsal a vydal jakýsi liber prodromus o pramenech X. století. Neboť jinak celé pojetí doby setkalo by se asi s podobnou skepsí a nedůvěrou, jako moje stati, které jsem o této době*

113 Tamtéž. F. Laichter vzpomíná Urbánkovo dvouleté odmlčení v dodávání rukopisu třetího svazku.

114 LA PNP, fond F. Laichter - Nakladatelská činnost - České dějiny - Laichterova filosofická knihovna, složka Jednání s Kroftou. Průklep dopisu F. Laichtera K. Kroftovi z 20. října 1936.

115 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D - Nakladatelská činnost - České dějiny - Laichterova filosofická knihovna, složka Šimák, kopie dopisu z 5. října 1935.

116 S l a v í k, J.: *Historické dílo, jež přišlo v pravý čas*. Národní osvobození, 24. prosince 1938.

117 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D - vydavatelská činnost, Josef Šusta, obálky nakladatelství, složka *Posudky našich edicí*.

118 A AVČR, fond V. Chaloupecký, kart. 2, inv. č. 108, K. Krofta V. Chaloupeckému 6. června 1933.

119 Tamtéž, Chaloupeckého odpověď K. Kroftovi 14. června 1934. Mezi Chaloupeckého

listy v Kroftově pozůstalosti se dopis nenachází (srov. A AVČR, fond K. Krofta, kart. 4. inv. č. 293).

120 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D - Nakladatelská činnost - České dějiny - Laichterova filosofická knihovna, složka Chaloupecký, kopie dopisu z 5. října 1935.

121 A AVČR, fond V. Chaloupecký, kart. 4, inv. č. 293, K. Krofta V. Chaloupeckému 16. května 1934.

122 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D - Nakladatelská činnost - České dějiny - Laichterova filosofická knihovna, složka Chaloupecký, kopie dopisu z 5. října 1935.

123 Tamtéž, kopie dopisu z 19. září 1939.

124 A AVČR, fond V. Chaloupecký, kart. 4, inv. č. 293, K. Krofta V. Chaloupeckému např. 28. prosince 1939, 29. dubna 1941.

125 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D - Nakladatelská činnost - České dějiny - Laichterova filosofická knihovna, složka Chaloupecký, záznam F. Laichtera z 2. června 1944 o jednání s V. Chaloupeckým.

126 ÁUK, Praha, fond Filosofická fakulta, kart. 26, inv. č. 314, os. spis Václav Chaloupecký.

napsal do *Šustových Dějin lidstva*.¹²⁷ Oněmi přípravnými pracemi V. Chaloupecký měl na mysli texty ve Svatováclavském sborníku z roku 1939. Nicméně práci v té době již komplikovala politická situace. Autor dopis datoval 10. lednem 1940 a bádání v českých zemích drasticky omezovalo uzavření vysokých škol. Tím zůstala nedisponibilní jak knihovna pražského historického semináře, tak i Historického klubu. Druhou zmiňovanou se sice J. Šustovi podařilo z obsazené filozofické fakulty „vyreklamovat“,¹²⁸ ale omezení heuristické činnosti bylo skutečně faktem. Po květnovém osvobození mohlo vzniknout zdání, že bude možno očekávat Chaloupeckého příspěvek *Českým dějinám*. Univerzitní povinnosti, především nástup několika válečných ročníků maturantů, pohlcovaly značnou část energie akademických pracovníků. Pětašedesátiletý dějepisec naposledy avizoval sepsání nejstarší české minulosti pro rok 1949.¹²⁹

Ve stejném období jako Šimákův spis začal vycházet druhý svazek Šustova partu.¹³⁰ I Šustovo pokračování se nevyhnulo určitému zpoždění zvětšením rozsahu, když již v roce 1937 avizoval, že bude muset epochu do nástupu Karla IV. na český trůn vylíčit nikoliv ve dvou, ale ve třech svazcích, což Jan Laichter akceptoval.¹³¹ Navzdory tíživé politické situaci a převzetí funkce prezidenta ČAVU v únoru 1939 dokončil vylíčením návratu královny Karla z Itálie do Čech v říjnu 1333 druhý svazek pro Laichterovy *České dějiny* ještě v roce 1939. Kladné posudky přinesla všechna důležitá česká odborná periodika i denní tisk. Radost z uvedení další části *Dějin* Laichterovu podniknu však kalila nejen politická realita druhé republiky a protektorátu. Šustův *Král Jan*¹³² se dostal na knižní pulty v období velkých finančních potíží firmy. F. Laichter uchoval v nakladatelském archivu mnoho urgencí od obchodníků s papírem či polygrafických závodů. Krize vrcholila v roce 1939,¹³³ ale obtíže s platební schopností trápily Laichterovy delší dobu a v roce 1943 dokonce přinutily pětasedmdesátiletého majitele, aby požádal Josefa Šustu, zda by byl ochoten slevit ze svých honorářových nároků. J. Šusta na prosbu nakladatele skutečně přistoupil¹³⁴ a přispěl k přežití vydavatele *Českých dějin* v době, kdy českou knihu ohrožovala také

cenzura a pronásledování kmenových autorů a spolupracovníků. V lednu 1944 gestapo zatklo Kamila Kroftu¹³⁵ a tehdy prezident akademie podle vděčného Františka Laichtera opět pomohl.¹³⁶ Za osiřelou redakci navrhnul vhodný kolektiv pro dokončení celých *Dějin*, v němž dominují příslušníci tehdy střední generace narozené okolo roku 1900. J. Šusta zároveň doporučoval, aby nakladatel při konzultacích vyslechl názor již zaváživších se spolupracovníků V. Chaloupeckého, R. Urbánka a F. M. Bartoše.¹³⁷

Poslední z jmenovaných se k projektu připojil v letech okupace. Prozatím se mi nepodařilo upřesnit, kdy Františka Michálka Bartoše redakce oslovila. V roce 1970 vzpomínal F. Laichter v listu F. M. Bartošovi, že na něj Krofta poukázal hned v roce 1932.¹³⁸ Ale v reklamním prospektu o pokračování díla z ledna 1933 je uvedena pouze neurčitá informace o husitských partiích.¹³⁹ Za únosné lze považovat Kroftovo vysvětlení z počátku roku 1940: „*Isem rád, že jste jednal s p. F. M. Bartošem a že má v úmyslu dát se do Václava IV. O jeho spolupracovníctví jsme se opravdu dosud nezmiňovali jen ze šetrnosti k zesnulému prof. Pekařovi, který byl proti Bartošovi velmi nespravedlivě zaujat. Nyní bylo by již možné ohlásit je veřejně. Doporučovalo by se ovšem zpravit o tom předem prof. Šustu a snad bylo by nejlepší, kdyby s ním sám Bartoš o tom promluvil. Pokud vím, není Šusta osobně tak proti němu zaujat jako byl neb. Pekař.*“¹⁴⁰ U Laichterů se patrně uvažovalo i o tom, že by J. Šusta vylíčil epochu krále Václava IV. Hlavní redaktor vyjádřil nad plánem skepsi.¹⁴¹ Na rozdíl od první poloviny 14. století se obdobím okolo roku 1400 J. Šusta příliš nezabýval¹⁴² a navíc se jednalo o téma v kontextu protektorátní reality vyslovené politické. Pak

127 A AVČR, fond K. Krofta, kart. 4, inv. č. 293, V. Chaloupecký K. Kroftovi 10. ledna 1940.

128 V přesunu knihovny HK do Zemského archivu pomáhal Josef Klik. Srov. ANM Praha, fond J. Klik, kart. 9, inv. č. 702, dopis J. Šusty J. Klikovi z 27. ledna 1940.

129 LA PNP, fond F. Laichter, korespondence, V. Chaloupecký F. Laichterovi 21. listopadu 1947.

130 Š u s t a , J.: *České dějiny. Dílu II. část 2*. Král Cizinec. Praha 1939, 607 s.

131 NA, fond J. Šusta, kart. 7, inv. č. 16, J. Laichter J. Šustovi 13. prosince 1937.

132 Tento titul užívali Jan i František Laichterovi v korespondenci s J. Šustou poměrně často.

133 LA PNP, fond F. Laichter, D – Protektorát, rok 1938, 2. sv. válka, rozpočet, bilance, cenzura; úvěry nakladatelské plány. Složka *věřitelé 1938/1939. Hospodářská situace*. Zde jsou desítky urgencí.

134 LA PNP, fond F. Laichter – kopie korespondence s autory, F. Laichter J. Šustovi 21. května 1943.

135 B a r t o š , F. M.: *Kamil Krofta*. Praha 1946, s. 36. F. M. Bartoš také uvádí, že byl K. Krofta dotazován v roce 1943 gestapem, zda-li by byl ochoten vstoupit do protektorátní vlády.

136 NA, fond J. Šusta, kart. 7, inv. č. 16, F. Laichter J. Šustovi 17. května 1944. „...*jsem Vám opravdu vděčen za účelný a moudrý návrh na pokračování Českých dějin. V době, kdy mám znesnadněný styk s redaktorem (naposledy jsem s ním o pokračování jednal v červnu m. r.) prokazujete velké společné věci svým návrhem velkou službu.*“

137 LA PNP, fond F. Laichter, korespondence, J. Šusta F. Laichterovi, 8. května 1944. Opis též: LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna. J. Šusta navrhuoval, aby se pro epochu 1526–1618 počkalo na návrat O. Odložilíka z exilu. Jako alternativu jmenoval Františka Roubíka a K. Stloukala. Pro další partie považoval za vhodné: Zdeňka Kalistu (1618–1740, popř. 1711), J. Prokeše (1711/40–1792), F. Kutnara (1792–1835), Karla Kazbundu (1835–1870 a pokud by odmítnul, pak Václava Žáčka. Období 1870–1914 by svěřil K. Stloukalovi (neboť se zaobíral F. L. Riegrem) a etapu po roce 1914 Josefu Borovičkovu nebo Jaroslavu Werstadtovi.

138 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Vydavatelská činnost, Bartoš F. M. Kopie obsáhlého dopisu F. Laichtera F. M. Bartošovi z 27. května 1970.

139 LA PNP, fond Nakladatelské domy, J. Laichter, prohlášení J. Laichtera a K. Krofta z ledna 1933. „...*Pro dobu Václava IV. a válek husitských (1378–1436) doufáme si v brzkou zajistiti povolaného odborníka.*“

140 LA PNP, fond F. Laichter, kart. – V, F úvodníky z novin roku 1947, 1944, Lit. noviny – přírůstek, K. Krofta F. Laichterovi 14. ledna 1940.

141 Tamtéž.

142 Výjimku tvoří až v 90. letech 20. století Historickým klubem vydaná seminární práce z roku 1892 *Jindřich z Rožmberka*. Praha 1995.

i zde vstupovaly konkurenční podniky, zvláště *Dějiny lidstva*, kterým J. Šusta dával i při respektu k závazku pro *České dějiny* přednost.¹⁴³ Vydavatel *Českých dějin* se proto rozhodl pro spolupráci s F. M. Bartošem, ale výsledky jeho práce se dostaly čtenářům do rukou až po válce.

Poslední nádech – *České dějiny* po roce 1945

Po skončení okupace vysvitla naděje pro obnovu svobodné vědecké a nakladatelské práce. Přesto se brzy objevily problémy viditelné i na projektu *Českých dějin*. Lze je rozdělit do tří kategorií: nakladatelská, obecně akademická a metodologicko-koncepční. První rozměr zahrnoval jednak vnitřní dynamiku v nakladatelství – především úplné převzetí Laichterovy firmy synem Františkem a zčásti rovněž překlenování válečných personálních ztrát, a pak to byly vnější podmínky fungování na knižním trhu. Záhy se ukázalo, že se jedná o nejfundamentálnější vliv. Nedlouho po osvobození totiž začal boj o svobodnou nakladatelskou práci. Především Ministerstvu informací trvale reglementovalo podmínky pro soukromá nakladatelství. V tomto ohledu soubor vyvrcholil zákonem z roku 1949, de facto likvidujícím privátní firmy. Co chápu obecně akademickou kategorií? Předně těžkosti s poválečnou resuscitací univerzitní a badatelské činnosti. Doposud není k dispozici komparativní studie mapující postižení jednotlivých oborů v letech 1939–1945, ale historické vědy náležely bezesporu k nejpostiženějším oborům. Ukáží, jak se to konkrétně promítlo na *Českých dějinách*. A konečně je zde poloha metodologicko-koncepční. Novotného projekt vznikl od roku 1905 v době vrcholícího pozitivismu. Západní historiografie již na počátku 20. století debatovala o nových směrováních oboru, reflektovaných např. Berrovým voláním po syntéze, ale do českého prostoru tento diskurs přišel později. Po roce 1945 absentoval by i jen náznak jedné silné školy, jako tomu bylo před rokem 1914.¹⁴⁴ Naopak se zřetelně projevovalo prolínání různých percepce úkolů historiografie. Tehdy se zvýšil zájem o nové přístupy, zvláště marxismus.¹⁴⁵ Avšak jeho skuteční znalci (zvláště Jan Slavík) byli marginalizováni historiky, kteří nebyli s to sledovat západoevropský marxistický diskurs a marxismus chápali jako prostředek ideologicko-organizačního ovládnutí historických věd, a to již před rokem 1948.¹⁴⁶

V roce 1944 předal Jan Laichter nakladatelství svému synovi Františkovi, který měl zahájit druhé půlstoletí existence firmy v československém

nakladatelském prostoru. Ani vinohradské nakladatelství nezůstalo ušetřeno nacistické perzekuce. Vedle lidského rozměru působila ztráta zkušených zaměstnanců rovněž potíže v chodu personálně malého nakladatelství.¹⁴⁷ Stíny okupace však záhy překonaly nové výzvy. Ovládnuté kulturní a intelektuální fronty se stalo součástí postupné sovětizace Československa. Julius Firt ve svých pamětech poukázal na přidělování papíru tiskárnám a vydavatelům knih, novin a časopisů podle jejich politické orientace.¹⁴⁸ Zajištění základní suroviny nekomplikovalo život jen např. Peroutkovu *Dnesku*, ale též Laichterům a dotklo se přímo *Českých dějin*. Svou blízkostí k benešovsko-kroftovskému křídlu se firma sice vyhnula nejhorším projevům reglementace, ale v situaci, kdy Kopeckého ministerstvo informací připravovalo půdu pro budoucí zestátnění knižní produkce i trhu, neuniklo potížím ani nakladatelství. K omezování náležely státem vynucované bezplatné dodávky knih do veřejných knihoven a podobné populistické kroky. Únorový puč ve striktním slova smyslu neznamenal v knižním průmyslu takový zlom jako dosazení zmocněnců v listopadu 1948¹⁴⁹ a nakladatelský zákon v roce následujícím. K poválečné historii nakladatelství náleží i světlé momenty. Před prvními Vánocemi v osvobozené zemi obdržel Jan Laichter jako první a dosud poslední nakladatel čestný doktorát od staroslavného Karlova učení.¹⁵⁰ Tragicky protichůdný byl následující vývoj k přání a víře nakladatele, že svět knihy začne zase prosperovat, byť se nedlouho po válce zdálo, že československou společnost i firmu čeká doba prosperity.

Syn dobrušského rodáka zaujal významné místo v knižním průmyslu – stal se např. činovníkem Svazu knihkupců a nakladatelů,¹⁵¹ a v poválečném tříletí vydal každoročně 14 velkých publikací.¹⁵² To mohlo napovídat, že se nakladatelům bude opět dařit. František Laichter – jako teoretik i praktik nakladatelské práce – oponoval dvěma extrémům:¹⁵³ předválečné absenci jakékoliv regulace knižního trhu¹⁵⁴ a pokusům o zestátnění na straně druhé. Navrhoval, aby svaz pomocí samosprávných mechanismů sám rozumně

147 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Archiv Jana Laichtera – 3 knihy, odběratelé Naší doby; tabulky prvních nákladů našich knih; Daně; finanční situace v roce 1920; personál L. nakl. V roce 1945 zaměstnával F. Laichter okolo deseti pracovníků.

148 F i r t, Julius: *Knihy a osudy*. Brno 1991, s. 78 nn.

149 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – likvidace Laichterova nakl. – likvidační doklady. Přípis ministra informací o přidělení zmocněnce nakladatelstvím. Je ironií, že Václav Kopecký vydal toto nařízení v den desátého výročí 17. listopadu.

150 Promoce se konala 18. prosince 1945. Srov. *Univerzita Karlova českému nakladateli Janu Laichterovi*. Projevy a přednášky. Praha 1946.

151 O d l o ž i l í k, O.: *Deníky z let 1924–1948/II. 1939–1948*, s. 500, zápis z 25. května 1945.

152 LA PNP, fond F. Laichter, kart. Kp., Ko a různé dokumenty nakladatelství. F. Laichter Boženě Komárkové 14. prosince 1972.

153 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – likvidace Laichterova nakl. – likvidační doklady. *Svaz českých knihkupců a nakladatelů v Praze. Zpráva o průběhu řádné valné hromady konané 29. března 1947*. Proslov F. Laichtera, s. 10–11.

154 To dle něj nedovoloval vysoký počet nakladatelů a knihkupců na trhu.

143 A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3. inv. č. 251, J. Šusta K. Kroftovi 14. ledna 1940.

144 Nechávám nyní stranou dřívější debaty o tom, zda existovala a co popřípadě reprezentovala tzv. Collova škola.

145 Byť tuto cestu se snažila sledovat již skupina historiků okolo *Dějin a přítomnosti* před druhou světovou válkou.

146 Lze to např. demonstrovat na pokusu Zdeňka Nejedlého eliminovat Jana Slavíka na druhém sjezdu československých historiků v roce 1947.

reguloval knižní trh. Když tato slova v březnu 1947 pronášel, necelých pět měsíců po smrti Jana Laichtera, politický vývoj už směřoval ke státnímu dirigismu, jenž měl ovlivnit rovněž knižní trh. V roce prvních justičních vražd omezila Zápotockého vláda prostřednictvím zákona¹⁵⁵ a vyhlášek¹⁵⁶ výrobu, uchovávání a šíření knih. F. Laichter se marně snažil zachránit podnik převedením na Synodní radu Českobratrské církve evangelické, ale neuspěl. V kontextu pohnutých osudů jiných služebníků české knihy, např. vězněného Bedřicha Fučika, mohl alespoň zůstat u knihy a stát se redaktorem českobratrského nakladatelství Kalich.¹⁵⁷

Druhým rozměrem poválečné rekonstrukce bylo obnovení spolupráce s kmenovými autory, resp. hledání nových spolupracovníků za zemřelé, což výrazně platilo také pro *České dějiny*. František Laichter usiloval o jejich dokončení do pomínutí posledních reziduí nezávislosti svého nakladatelství po změně režimu v roce 1948.¹⁵⁸ Nakladatelé museli po osvobození složitěji vyjednávat s dědici o dokončení rozpracovaných děl.¹⁵⁹ Lidské oběti jdoucí na vrub okupace postihly *České dějiny* tragicky. Redaktor *Dějín* Kamil Krofta se z Terezína vrátil s podlomeným zdravím a tři měsíce po návratu svobody zemřel.¹⁶⁰ Během dvanácti let jeho redigování vyšlo či bylo rukopisně připraveno sedm svazků. Skon někdejšího ministra zahraničí zasáhl Laichterovy o to více, že od roku 1938 náležel k nejbližším autorům nakladatelství a zvláště s Františkem se velmi sblížili. I proto zaujímají vzpomínky Františka Laichtera výrazné místo v posmrtných veřejných reflexích Kroftovy politiky i vědecké činnosti.¹⁶¹ Pro osiřelou redakci

Českých dějin F. Laichter již žádnou výraznou osobnost nenašel a de facto se ujal redakce sám.¹⁶²

Čtyřicetiletý nakladatelský počín přišel také o autora, jenž v polovině 30. let vlil jak nakladateli, tak čtenářům naději na dokončení díla. Před osudovým rozhodnutím spáchat sebevraždu vypracoval J. Šusta ještě dva rukopisy, které ukrajovaly z lucemburské ságy léta 1333 až 1355. Vykonavatelem svého vědeckého dědictví určil Karla Stloukala,¹⁶³ ale ten podobně jako Václav Chaloupecký zcela podléhal návalu zaplněných poslucháren, redakci ČČH, práci pro Československou společnost historickou apod.¹⁶⁴ Fyzicky připravil k vydání Šustovy poslední dva party historik umění Jakub Pavel, jenž se stal Šustovým spolupracovníkem již v Československém ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní před druhou světovou válkou.¹⁶⁵ Především vydání *Otce a syna*¹⁶⁶ v roce 1946 doprovázela mohutná diskuse. Jednak Jan Slavík zpochybnil autentičnost části rukopisu¹⁶⁷ a pak se odborná i laická veřejnost rozhořčila nad formálními nedostatky, které padly na vrub korektora J. Pavla.¹⁶⁸ Karlovskými svazky se uzavřela Šustova mistrovská narace činící z Laichterových *Českých dějin* četbu stejně poučnou jako umělecky ztvárněnou. Posuzovatelé oceňovali poslední dva svazky tak, jako předtím *Soumrak* a *Krále Cizince*, k rozborům díla nyní přibyl postesk nad jeho skolem. Jednu z nehlubších recenzí napsal Zdeněk Kalista, tak dbající na význam historikova procitování studované epochy a postav,¹⁶⁹

155 Zákon ze dne 24. března 1949 o vydávání a rozšiřování knih, hudebnin a jiných neperiodických publikací. In: Sbírka zákonů Republiky Československé 1949, č. 31, s. 276–278.

156 Např. *Vyhláška nejvyššího cenového úřadu o tvoření cen knih*. In: Úřední list Republiky Československé, č. 83, 26. května 1949, s. 533; *Vyhláška ministerstva informací a osvěty ze dne 10. listopadu 1949 o rozšiřování antikvárních neperiodických publikací*. In: Úřední list Republiky Československé, č. 189, 19. listopadu 1949, s. 1243–1244.

157 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – likvidace Laichterova nakl. – likvidační doklady. Souhlas Státního úřadu pro věci církevní z 27. ledna s přijetím F. Laichtera do zaměstnaneckého poměru v Kalichu. Jak plyne z dopisu Synodní rady z 28. února 1950 (ul. tamtéž), F. Laichter se stal vedoucím výroby nakladatelství.

158 Tak např. F. Laichter se opětovně dotazoval R. Urbánka, kdy dodá čtvrtý svazek *Věku Poděbradského*. Srov. LA PNP, fond R. Urbánek, korespondence, F. Laichter R. Urbánkovi 10. února 1948.

159 V případě K. Krofta s jeho synem Janem, u J. Šusty s jeho ženou Leopoldinou, atd. Oba případy byly příkladem vzorné spolupráce, přesto vydávání rukopisů trvalo déle než při přímé komunikaci nakladatele s autorem.

160 16. srpna 1945. Srov. Parte Historického klubu a rodinné parte v LA PNP, fond Zdeněk Kalista, korespondence K. Krofta nebo oficiální smuteční oznámení vlády RČS v LA PNP, fond J. Borovička, korespondence nezařazená.

161 Např. Laichter, F.: *Kamil Krofta v době okupace*. Svobodné slovo, 9. září 1945, s. 1–2. Laichterovo nakladatelství pak v poválečném čtyřletí především díky F. Laichterovi vydalo či se vydat chystalo řadu Kroftových knih v souboru *Dílo Kamila Krofta*. Např. *Naše staré legendy a začátky našeho duchovního života* (1947); *Dějiny Selského stavu* (1949).

162 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Výplatní listiny členů rodiny; závět J. Laichtera; jednání o pozůstalosti J. Laichtera; čestný doktorát J. Laichtera; dědictví synů Jana, Prokopa, Františka; Rodokmen J. Laichtera; Nakladatelský deník, 24. února 1946. F. Laichter se radil s K. Stloukalem o další redakci, ale pro složitost problému věc odložili. U následujících tří svazků *Dějín* pak stálo pod titulem: „Redigoval Kamil Krofta“.

163 *Poslední dopis Josefa Šusty*. Ed. J. Lach. Historický obzor, 11, 2000, č. 3–4, s. 82–84.

164 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, K. Stloukal F. Laichterovi 21. února 1946.

165 A AVČR, fond Československé ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní, kart. 1, inv. č. 12. Jakub Pavel byl sekretářem ČUMSD.

166 Š u s t a , J.: *České dějiny. Dílu II. část 2. Karel IV. Otec a syn 1333–1346*. Praha 1946, 541 s.

167 Jan Slavík se domníval, že pokud J. Šusta skutečně napsal o Pfitznerově chápání Karla IV. tak tvrdá slova, jaká figurují v úvodu *Otce a syna* (s. 13: „*Jde tu tedy nikoliv o soud vážného historika, nýbrž o tendenční vyznění zvrhlé duševnosti vášnivého nacismu, jemuž nestačil boj o vládu nad přítomností, nýbrž, který svým kalným proudem chtěl zavaliti i všechnu minulost*“), pak by to byl podklad pro Šustovu rehabilitaci. J. Slavík ovšem nepovažoval uvedenou citaci za „šustovskou“. Srov. S l a v í k , J.: *Profesor Josef Šusta a Pfitzner*. Svobodný zítřek, 20. března 1947, s. 4. Slavíkovy pochybnosti rozptýlila reakce nakladatele a vykonavatele Šustovy vědecké závěti K. S t l o u k a l a : *Prof. Josef Šusta a Pfitzner*. Svobodný zítřek, 27. března 1947, s. 3. Autenticitu Šustových slov potvrzuje také dopis z 21. února 1946 (LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna), v němž K. Stloukal doporučuje, aby se rukopis *Otce a syna* nedoplňoval Šustovými poznámkami, které vznikly až po dokončení rukopisu.

168 Ten skutečně své chyby uznal. Srov. LA PNP, fond F. Laichter, korespondence, Leopoldina Šustová F. Laichterovi 19. dubna 1947.

169 Srov. B e n e š , Zdeněk: *Zdeněk Kalista a česká rozumějí historiografie*. In: Kalista, Zdeněk: *Cesty historikova myšlení*. Praha 2002, s. 13–14.

a podtrhující význam Šusty jako bystrého pozorovatele a umného vykladače psychologických rysů Jana i Karla. Kalista, který si bližší cestu k Šustovi našel až v letech okupace,¹⁷⁰ soudil, že se jeho Karlu IV. mohou vyrovnat jen psychologizující Pekařovy portréty Černínů v *Knize o Kostí*¹⁷¹ a pateticky končí slovy: „*Uzavírajíce posmrtně vydanou knihu Šustovu, opakujeme si znovu (po kolikáté už!) ‚qualis artifex‘ a současně ‚qualis historicus perit‘! (jaký umělec, jaký historik to zemřel!).*“ Čtvrtý svazek druhého dílu – *Karel IV. Za císařskou korunou* – končí neúspěšnou snahou prosadit *Majestas Carolina*. Svazek spatřil světlo světa ve změněných politických a společenských podmínkách, a proto i reakce badatelské komunity a dříve tolik obvyklé posudky v denním tisku byly nyní mnohem střidmější.

Šustovou smrtí vznikla v *Českých dějinách* další mezera (1355–1378). F. Laichter se jí snažil překlenout též konzultací s Karlem Stloukalem už na počátku roku 1946. Šustův nástupce na stoličce všeobecných dějin uvažoval opatrně o V. Chaloupeckém, R. Holinkovi a F. M. Bartošovi. Jednalo se nicméně o řešení z nouze, neboť K. Stloukal věděl, že V. Chaloupecký dosud nedodal slíbené vylíčení nejstarších dějin. U Rudolfa Holinky se bál jisté nevyzrállosti, přestože jako proponovaný redakční pokračovatel *Dějin lidstva* věděl, že brněnský docent již v roce 1943 dodal¹⁷² Melantrichu rukopis *Doba Karla IV. a reformních koncilií*, pokrývající rovněž celou epochu císařskou.¹⁷³ Jako řešení z nouze považoval K. Stloukal pověření F. M. Bartoše, ale i on měl v *Českých dějinách* závazky pro jiné epochy. Karlovo císařství nakonec ve zcela jiných podmínkách vypsál až v 90. letech minulého století František Kavka.¹⁷⁴

Jako chronologicky poslední svazek *Českých dějin* vyšel Bartošův spis o době Václava IV.¹⁷⁵ František Michálek Bartoš náležel do stejného konfesního tábora jako František Laichter a souhlasil s jeho pohledem na českou reformaci. Text měl vyjít již na počátku války, ale nakladatel se brzy mohl přesvědčit o tékavém charakteru nového spoluautora, který sice na jaře 1940 slíbil rychlé dodání spisu o předposledním Lucemburkovi na českém trůně, ale jen několik měsíců nato oznámil úmysl spis odložit. Historikův plán F. Laichtera přiměl k ostré reakci: „...*Budte tak laskav, nepřipouštějte si*

myšlenku odkladu, vyřadte na čas drobné příspěvky a brožury, které Vás odvádějí od spisování Vaší velké a očekávané práce o Václavu IV. – a překvapte nás laskavě v nejbližších týdnech tak potěšující zprávou, jako byl Váš letošní jarní slib, že totiž na podzim 1940 budeme moci začít vydávat v Českých dějinách Václava IV. od F. M. Bartoše.“¹⁷⁶ František Šmahel ve své největší práci o husitské revoluci zopakoval podobný soud nad Bartošovým dílem jako kdysi František Kutnar.¹⁷⁷ F. M. Bartoš se příliš věnoval objevům pramenů a rychle je přetavoval v nové krátké texty, místo aby se soustředil na objemnější syntézu. Přesto F. Šmahel vzal *Čechy v době Husově* poněkud v ochranu před některými posudky, jež uvítaly dílo v čase jeho vzniku a zhodnotil je jako nejzdařilejší větší Bartošovu práci.¹⁷⁸ V kritikách bezprostředně po vydání *Čech v době Husově* se objevilo volání po větším ohledu na sociální a hospodářské poměry, výhrady padaly také k Bartošovu jazyku.¹⁷⁹ Jeho práce ovšem našla i reakce pochvalné, především u nekatolických církevních historiků Rudolfa Říčana a Amadea Molnára.

Vědecká hodnocení přestala být zanedlouho relevantní, neboť politický převrat v roce 1948 projektu vzal to hlavní: nakladatele. V tomto období došlo zcela zřetelně ke změně v metodologickém a koncepčním přístupu k českým, respektive československým dějinám, který vzešel zejména z personální proměny zapříčiněné nástupem nového politického systému a částečně také generačním střídáním stráží. Z historiků, kteří připadali v úvahu pro ten či onen part Laichterovy syntézy nebo její redakci od konce 30. let do komunistického puče, nemohl brzy působit téměř nikdo. Karla Stloukala a Zdeňka Kalistu nová moc rychle odsunula z fakulty, aby posledně jmenovaného podobně jako Josefa Borovičku zanedlouho poslala za mříže. Došlo rovněž k penzionování Václava Chaloupeckého, jenž v roce 1951 ostatně zemřel, a na odpočinek byl proti své vůli odsunut i Jaroslav Werstadt. Do ústraní odešel také Karel Kazbunda, další z dějepisců, kteří připadali v úvahu pro sepsání českých dějin v 19. století. Nedlouho po převratu zemřeli Jaroslav Prokeš (1951) a Rudolf Holinka (1953). Spolupracovníkem již jen v rovině teoretické¹⁸⁰ zůstával Vlastimil Kybal, který se po válce nevrátil z Ameriky. Tam podruhé prchal i Otakar Odložilík, jehož podíl na dokončování přehledu národní minulosti mohl být za demokratických poměrů zásadní, a to jak pro jeho ambice,¹⁸¹ tak pro nepochybné

170 Kalista, Z.: *Po proudu života* 2. Praha 1996, s. 559.

171 Kalista, Z.: *Na okraj Šustových dějin doby Karla IV.* Lidová demokracie, 28. října 1947.

172 Tamtéž.

173 LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Nakladatelská činnost – České dějiny – Laichterova filosofická knihovna, K. Stloukal F. Laichterovi 21. února 1946.

174 L a c h, J.: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, s. 102.

175 *Pokus o první vědeckou syntézu světových dějin v Československu a její redaktor Josef Šusta*. Ed. J. Lach. In: *Moderní dějiny* 9, 2001, s. 323. Rukopis měl K. Stloukal u sebe a uchoval se. Srov. ANM, fond K. Stloukal, kart. 58, inv. č. 1449/3. Podle nakladatelského deníku F. Laichtera (LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Výplatní listiny členů rodiny ... Nakladatelský deník, 24. února 1946) však K. Stloukal ústně sdělil, že J. Šusta nechal R. Holinku uvedenou stať přepracovat, protože s ní nebyl spokojen.

176 K a v k a, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*. Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika I–II. Praha 1993.

177 B a r t o š, F. M.: *Čechy v době Husově 1378–1415. České dějiny. Dílu II. část 6*. Praha 1947, 522 s.

178 LA PNP, fond F. Laichter – kopie korespondence s autory, průklep dopisu F. M. Bartošovi z 25. června 1940.

179 K u t n a r, F. – M a r e k, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví*, s. 710.

180 Š m a h e l, F.: *Husitská revoluce I*, s. 29.

181 Např. Petřů, Ondřej M.: *Čechy v době Husově*. Na hlubinu 22, 1948, s. 64: „*V krizi, která pojednává o českých dějinách a dělá si nárok na jistou reprezentativnost, nutně požadujeme, aby*

schopnosti rychle a korektně vypsat syntetické práce.¹⁸² Na druhém sjezdu československých historiků se otevřeně přihlásil k zodpovědnosti za dokončení díla, neboť účta k těm, které O. Odložilík označil za první generaci Laichterova projektu,¹⁸³ nedovolovala, aby zůstal nezavršen a dodal: „*Takové torzo by bylo nejenom památkou veliké píle, kritického důvtipu a spisovatelské pohotovosti uvedených autorů, nýbrž i výstražnou připomínkou české tékavosti a nezpůsobilosti jednoho pokolení navázati na osnovu utkanou předchůdci.*“¹⁸⁴ Osmačtyřicetiletý Odložilík zároveň dodal, že nová generace autorů již asi nebude moci lpět na koncepci zakladatelů, již ostatně opustila už redakce Kroftova a dílo bude muset sepsat vícero přispěvatelů.¹⁸⁵

Tyto i další úvahy pozbyly platnost s fundamentální změnou režimu a organizace historické práce ve všech institucích, o níž bylo napsáno již mnohé.¹⁸⁶ Z ideologických, politických, osobních i metodologických pohnutek noví lidé jako Josef Macek, František Graus v Historickém ústavu akademie nebo Václav Husa a Jaroslav Charvát na pražské filozofické fakultě hodlali zcela opustit dřívější projekty a nabídnout vlastní – marxistickou koncepci jak obecných, tak i národních dějin. Debaty o světových dějinách přišly na řadu zejména v 60. letech.¹⁸⁷ Zčásti proto, že nový kánon české minulosti se jevil jako potřebnější. Již první debaty o *Přehledu československých dějin*¹⁸⁸ demonstrovaly naprostý rozchod s předchozími tradicemi a postupy české historiografie.¹⁸⁹

Epilog samotných *Českých dějin* ještě souvisejících s předúnorovými plány přinesla 60. léta 20. století, kdy Rudolf Urbánek v úctyhodném věku

byla psána vzorným jazykem. Je samozřejmé, že všichni nemohou být stilisté [sic!] rázu Pekařova nebo Šustova; platnou normu však může zachovat každý.“

182 V. Kybal nefiguruje v žádném z plánů na dokončení *Českých dějin* z období 40. let.

183 Mnohými již léta pokládané za nezdravé (F. Hrubý ve 30. letech, K. Stloukal v roce 1946).

184 Prokázal to nesporně v několikarát vydaném *Nástinu dějin československých*.

185 V. Novotný, K. Krofta, R. Urbánek, J. V. Šimák, J. Šusta a F. M. Bartoš.

186 O d l o ž i l í k , O.: *Dějepisné zpracování, jeho metody a pojetí*. In: Druhý sjezd československých historiků (5.–11. října 1947) a jeho místo ve vývoji českého dějepiscetví v letech 1935–1948. Ed. Antonín Kostlán. Praha 1993, s. 241.

187 Tamtéž, s. 242.

188 Z kupcí bibliografie vybírám: H a n z a l , Josef: *Cesty české historiografie 1945–1989*. Praha 1999; K o s t l á n , A.: *Výměna stráží*. Změny v české historické obci po únoru 1948. In: Druhý sjezd, s. 184–190; řada příspěvků ve sborníku: *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Praha 1999; N o d l , Martin: *Dějepisectví mezi vědou a politikou*. Úvahy o historiografii 19. a 20. století. Brno 2007. Podstatné jsou rovněž publikace věnované hlavním aktérům: J i r o u š e k , Bohumil: *Josef Macek*. Mezi historií a politikou. Praha 2004; *František Graus – Člověk a historik*. Práce z dějin vědy 8. Edd. Z. Beneš – B. Jiroušek – A. Kostlán. Praha 2004. Konečně memoárová svědectví jako: P o l i š e n s k ý , Josef: *Historik v měnícím se světě*. Praha 2001; K a v k a , F.: *Ohlédnutí za padesáti lety ve službě českému dějepiscetví*. Praha 2002; M e z n í k , Jaroslav: *Můj život za vlády komunistů (1948–1989)*. Prameny dějin moravských, sv. 10. Brno 2005; M o u l i s , Vladislav: *Léta mých studií historie (1950–1955)*. Soudobé dějiny 11, 2004, č. 3, s. 107–126.

189 Srov. J i r o u š e k , B.: *Význam úvah o světových dějinách na stránkách Československého časopisu historického*. In: Česká věda a Pražské jaro. Praha 2001, s. 305–311.

85 let vydal poslední svazek *Věku Poděbradského* a F. M. Bartoš vylíčil hlavní etapy husitské revoluce.¹⁹⁰ Všechny tři korpusy vydalo Nakladatelství Československé akademie věd. Datace jednotlivých svazků může zdánlivě napovídat, že to umožnila liberalizující 60. léta, ale bylo to výsledkem poměrně složitých jednání a osobních vazeb, které zčásti pomáhají objasnit Bartošovy paměti¹⁹¹ a nově všechny okolnosti sumarizuje Martin Nodl.¹⁹² Jako akademik měl R. Urbánek možnost snadněji prosadit svůj spis v NČSAV. Za nejhonosnějším akademickým titulem éry komunismu pro nestraníka R. Urbánka stál dle M. Nodla Zdeněk Nejedlý.¹⁹³ Nejedlého podpora autorovi *Poděbradského Věku*, díky níž mohl zůstat také na brněnské filozofické fakultě, plynula z Urbánkovy protipekařovské pozice v éře první republiky.¹⁹⁴ Podle vlastní verze pak F. M. Bartoš využil vydání Urbánkova spisu a přihlásil *Husitskou revoluci* v nakladatelství a zároveň se snažil na svou stranu získat mocného Josefa Macka.¹⁹⁵ Publikace první části líčení Žižkovy éry v husitské revoluci trvala ovšem dalších šest let. Jak Urbánkův, tak i Bartošův epilog v rámci *Českých dějin* i v 60. letech setrvávají u dřívějšího faktograficko-pozitivistického přístupu s koncentrací na politické události. Ani jeden z nich se nesnažil naroubovat na své práce tehdy dominující marxisticko-leninskou frazeologii a Bartošova *Husitská revoluce* je de facto první syntézou hnutí bez otevřeného přihlášení se k oficiální ideologii po roce 1948. Podle M. Nodla mohl Bartošův spis vyjít, protože neohrožoval tehdy vůdčí postavy české historiografie.¹⁹⁶ Doprovod akademika Macka k Urbánkovu *Věku Poděbradskému* však potvrzuje přezíravý postoj a naznačuje, že někteří reprezentanti předchozích badatelských generací sice mohli publikovat, ale koryfejové akademické historiografie v tehdejší Československu považovali za nutné korigovat jejich koncepty v duchu oficiální ideologie.¹⁹⁷ S vyvanutím Pražského jara padly poslední úvahy o dokončení podniku,

190 Tzv. *maketa* byla diskutována od konce roku 1952. J í l e k , Jiří: *František Graus a „Maketa“*. In: František Graus – Člověk a historik, s. 62.

191 Srov. též: V a n í č e k , Vratislav: *Gesta „Dei“ per Bohemos*. Příspěvek k typologickému zařazení a politické roli iracionální koncepce výkladu českých dějin v kontextu sociálních a duchovních proměn do roku 1953. In: *Věda v Československu v letech 1945–1953*, s. 377–399.

192 U r b á n e k , R.: *České dějiny. Díl III. část IV. Věk Poděbradský IV. Čechy za králování Jiříka z Poděbrad. Léta 1460–1464*. Praha 1962, 826 s. B a r t o š , F. M.: *České dějiny. Díl II. Část 7. Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426*. Praha 1965, 238 s. T ý ž : *České dějiny. Díl II. Část 7. Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*. Praha 1966, 263 s.

193 B a r t o š , F. M.: *Vzpomínky husitského pracovníka*. Praha 1970. Bartošovy paměti je ovšem nutno brát se značnou rezervou. Dokazuje to mimo jiné F. Laichter v pětistránkovém dopise F. M. Bartošovi. Srov.: LA PNP, fond F. Laichter, kart. D – Vydavatelská činnost, Bartoš F. M. Kopie dopisu F. Laichtera F. M. Bartošovi z 27. května 1970.

194 N o d l , M.: *Dějepisectví mezi vědou a politikou*, zejm. s. 110–112.

195 Tamtéž, s. 110.

196 M e z n í k , J.: *Můj život za vlády komunistů*, s. 18.

197 B a r t o š , F. M.: *Vzpomínky*, s. 115. M. Nodl zároveň uvádí, že „*Bartošovo svobodné bádání by však s největší pravděpodobností nebylo možné bez cílené kolaborace špiček československé*

kdysi zahájeného Janem Laichterem a Václavem Novotným. Ještě v roce 1969 nakladatelství Academia hodlalo zacelit třicetiletou mezeru mezi líčením J. Šusty a F. M. Bartošem, dokončit poděbradskou epochu a konečně vypsát také jagellonská léta. František Kavka stačil připravit teze dvou svazků o císařské epoše Karla IV., zbylé plány znemožnila normalizace.¹⁹⁸ Historie Laichterových *Českých dějin* se naplnila.

Das Laichter-Projekt der „Tschechischen Geschichte“ im Kontext der Verlegertätigkeit

Der Beitrag verfolgt die Entstehungsgeschichte des Projektes einer Synthese der Tschechischen Geschichte. Der Gedanke einer neuen Darstellung der nationalen Vergangenheit der Tschechen stammte zu Beginn des 20. Jahrhunderts von dem Verleger Jan Laichter und spiegelte die Fortschritte der positivistischen tschechischen Historiographie wider. Das Werk, das als Laichter-Projekt der Tschechischen Geschichte bekannt wurde, sollte ursprünglich eine zwei- oder dreibändige Synthese der gesamten tschechischen Geschichte umfassen. Bereits von Beginn an verwandelte sich das Unterfangen unter der Führung von Václav Novotný zu einem umfassenden Manifest des historischen Positivismus. Die von Novotný gewählte Methode einer ausführlichen Darstellung aller politisch-kirchlichen Details – was auch für die Ära Georgs von Podiebrad aus der Feder Rudolf Urbánek's gilt – bewirkte, dass die Synthese nach 20 Jahren unter der Redaktion Novotný's lediglich einen kleinen Ausschnitt aus der nationalen Geschichte präsentierte. Nach Novotný's Tod übernahm Kamil Krofta die Redaktion (1922–1923), doch wurde das Projekt schrittweise durch neue Mitverfasser verstärkt (J. V. Šimák, Josef Šusta und F. M. Bartoš). In diesem Zeitraum kam es auch zu Veränderungen im Verlagshaus Laichter selbst, als der Sohn des Verlegers, František Laichter, die Leitung übernahm. Während unter Václav Novotný die gesellschaftlich-politischen Bedingungen in die wissenschaftliche und verlegerische Arbeit im Zeitraum 1914–1918 traten, wurde Laichters Tschechische Geschichte seit Ende der 1930er Jahre bereits dauerhaft durch die aktuellen politischen Verhältnisse bestimmt. Im Ergebnisse der Okkupation durch Nazideutschland verschlechterten sich die Bedingungen für eine freie Verlagstätigkeit rapide und das Autorenteam sowie die Redaktion wurden dezimiert (Tod K. Kroftas und J. Šustas im Jahre 1945). Trotz der ursprünglichen Hoffnungen nach der Befreiung konnte die Synthese der tschechischen Geschichte nur allmählich neu belebt werden. Der kommunistische Umsturz bedeutete das definitive Ende des gesamten Projekts. Es erfolgte zwar die Veröffentlichung von drei Bänden aus der Feder von R. Urbánek und F. M. Bartoš, doch geschah dies bereits außerhalb des Jan Laichter Verlages und zugleich abseits des Hauptstroms der tschechoslowakischen Geschichtsschreibung. Mit dem Machtantritt des kommunistischen Regimes kam es im Gefolge einer allgemeinen Sozialisierung zur Liquidierung privater Verlagshäuser, das Hauptwort in der Historiographie übernahm die marxistische Geschichtsschreibung, die die Methode und Konzeption der mit dem Laichter-Projekt einer tschechischen Geschichte verbundenen Autoren kritisierte.

Übersetzt von Thomas Krzenek

církve s totalitním, komunistickým režimem, jež mohla krýt záda jak bratrským farářům, tak historikům.“ N o d l , M.: *Dějepisectví mezi vědou a politikou*, s. 112.

198 Tamtéž.

Pavla Štěpánková

Společnost pro obnovu Lidic 1946–1959

Pavla Štěpánková: *The Society for the Renovation of Lidice (Společnost pro obnovu Lidic) 1946–1959*

The study focuses on the activity of *The Society for the Renovation of Lidice (Společnost pro obnovu Lidic)* established by law in September 1946. Its main role was to supervise the building of the new village of Lidice, offer help to the returning inhabitants and make contact with foreign societies created in order to help Lidice and promote its memory. The article presents the activity of the Society in context of the changing political situation in Czechoslovakia especially in the years 1946–1952 when the symbol of Lidice and its renovation was misused by the communist propaganda.

Key words: *The Society for the Renovation of Lidice (Společnost pro obnovu Lidic)*, Czechoslovakia, constitutional law, the competences of an institution, the Ministry of the Interior, the government, foreign associations, reconstruction of the municipality, construction, February 1948, propaganda, political writing, communist propaganda

Okolnosti zničení Lidic, hromadné vraždy lidických mužů, odvěčení žen do koncentračních táborů a zavraždění většiny dětí v Chelmnu se staly už dříve předmětem zájmu publicistů i historiků.¹ Ve stínu těchto drastických událostí se v dosavadním historickém výzkumu poněkud vytratila snaha věnovat dostatečnou pozornost válečným a zejména poválečným důsledkům nacistické likvidace Lidic, a hlavně všem souvislostem obnovy Lidic po ukončení druhé světové války. Pokud německá okupační správa zničením Lidic a posléze Ležáků něco dokázala, pak určitě nikoliv to, co zamýšlela. Jistě, po určitou dobu zavládl na domácím území díky vystupňovanému teroru velký strach, v zahraničí však našla brutální akce nacistů ohlas plný rozhořčení. Je pravdou, že londýnská exilová vláda v čele s prezidentem Benešem dlouho trvala na provedení nějaké akce, jež by zajistila uznání a prestiž československému odboji, a to i přes námitky domácího odboje vědomého si možných následků. Zničení Lidic skutečně znamenalo právě onen okamžik vedoucí k uznání československých snah a pochopení situace na našem území ze strany velmocí. V této souvislosti

1 K vylíčení lidické tragédie např. L o u d a , Vlastimil: *Lidice*. Čin krvavého teroru a porušení zákonů i základních lidských práv. Praha 1946; K o n o p k a , Václav: *Zde stávaly Lidice*. Praha 1978; S t e h l í k , Eduard: *Lidice*. Příběh české vsi. Praha 2004. K širším souvislostem, které vedly k vyhlazení Lidic, z množství literatury např. K u r a l , Václav: *Místo společenství konflikt!* Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945). Praha 1994; M a s t n ý , Vojtěch: *Protektorát a osud českého odboje*. Praha 2003.